

■ La caiguda de Màlaga en poder de les tropes franquistes, el 8 de febrer de 1937, va provocar una fugida massiva de la població cap a Almeria. Van ser uns dies dramàtics, amb una massa humana aterrida, caminant sense descans en jornades esgotadores i sotmesa a un bombardeig constant per mar i per l'aire. Carmen Jiménez, que aleshores tenia vuit anys, va viure una experiència terrible, perquè es va perdre i va haver de continuar cap a Almeria, sola i ferida. Aquest llibre recull el seu testimoni personal i ens permet copsar la magnitud de la tragèdia que van viure milers de refugiats. El llibre es complementa amb els seus records sobre la seva vinguda a Banyoles l'any 1951 i, posteriorment, sobre la seva participació en el moviment democràtic banyolí al final de la dictadura franquista i en els anys de la transició.

Ajuntament de Banyoles

Coordinació editorial:
Curbet Comunicació Gràfica, SL

ISBN 84-96444-43-0

9 788496 444430

D'Antequera a Banyoles

Carmen Jiménez Madrigal

Carmen Jiménez Madrigal D'Antequera a Banyoles

Carmen Jiménez Madrigal (Antequera, 1928) va néixer en el si d'una família treballadora i d'esqueres. L'ocupació d'Antequera per les tropes franquistes, l'agost de 1936, els va obligar a refugiar-se a Màlaga. Fou l'inici d'uns anys de sofriments i incerteses. La caiguda de Màlaga, pocs mesos després, va provocar una nova fugida, primer a Almeria i després a Catalunya per acabar, el 1939, als camps de concentració francesos. L'any 1942 la família va retornar a Antequera, mentre que el pare es va quedar a França. Després de passar moltes penes, i un cop el pare va poder tornar, es van traslladar tots a Banyoles, l'any 1951. Aquí, Carmen Jiménez es va casar amb José Quesada. Nascuda la primera filla, l'any 1958 es van traslladar a França, buscant una millora econòmica, i s'hi van estar 14 anys. Allí va néixer la segona filla. Van tornar a Banyoles l'any 1972. En aquesta segona etapa banyolina, Carmen Jiménez va militar en el PSC, juntament amb el seu marit. Representant el PSC i la UGT, va prendre la paraula en la celebració de l'Onze de Setembre de 1977, a la plaça Major. Va ser la primera dona que va parlar en públic a Banyoles en un acte polític des dels temps de la República.

D'Antequera a Banyoles

Història d'una nena que es va perdre

Foto coberta: Camp de concentració de Marvejols (Lozère). A la fotografia s'hi pot veure l'àvia de la Carmen Jiménez, la seva mare, la seva germana petita Lola (en braços de la mare), ella mateixa i la seva altra germana, Ana. Col·lecció Família Quesada Jiménez.

Sota les sancions establertes per les lleis, queden rigorosament prohibides, sense l'autorització per escrit dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol mitjà o procediment mecànic o electrònic, actual o futur –incloent-hi les fotocòpies i la difusió a través d'Internet– i la distribució d'exemplars d'aquesta edició mitjançant lloguer o préstec públics.

Edita: Ajuntament de Banyoles
Setembre 2006

Amb la col·laboració:

Generalitat de Catalunya
Departament de Relacions Institucionals i Participació
Programa per al Memorial Democràtic

Coordinació editorial i realització: Curbet CG

ISBN: 84-96444-82-1

© *del text:* Carmen Jiménez Madrigal

© *del pròleg:* Pere Bosch

© *de la introducció i l'epíleg:* Jordi Galofré

Imprès a

Dipòsit legal:

Carmen Jiménez Madrigal

D'Antequera a Banyoles
Història d'una nena que es va perdre

*Aquest llibre està dedicat a
José Quesada Morillo (1930-2005)*

Sumari

Presentació, Pere Bosch i Cuenca, alcalde de Banyoles	9
Introducció, Jordi Galofré	11
D'Antequera a Banyoles. Carmen Jiménez Madrigal	17
D'un roig encès... Jordi Galofré	51
Una postguerra difícil	51
Jo no sóc coreana, jo sóc andalusa.....	55
Visca el socialisme!	57
Història d'una nena perduda	66

Presentació

Banyoles com a suma d'experiències

Fa alguns mesos, amb la presentació del llibre de Salvador Duran, *Records de les repoblacions de peixos a l'Estany de Banyoles*, encetàvem una nova línia editorial per tal de donar sortida a aquells textos amb un interès indubtablement públic però clarament orientats al vessant més autobiogràfic, d'experiència viscuda. Em sembla certament saludable, no només que no quedin silenciades les inquietuds literàries o divulgatives dels nostres ciutadans i ciutadanes, sinó sobretot que sapiguem donar valor a l'experiència de cadascun d'ells i al patrimoni que aquestes representen.

Una ciutat no és sinó la suma dels seus veïns i veïnes. D'aquells que hi van néixer i d'aquells que arriben diàriament, d'Andalusia, el Magrib o Amèrica Llatina. Dels personatges més reconeguts i d'aquells que han tingut un paper més anònim però certament imprescindible. I el passat de la nostra ciutat, igualment, si bé té una sèrie de personatges cabdals, està teixit de múltiples experiències personals, com si es tractés de bastir una tela, sempre incompleta, del nostre passat col·lectiu.

La Carme Jiménez, que va començar el seu trajecte vital a Antequera, té una experiència vital plena que ha volgut compartir, a través d'aquest llibre, amb tots nosaltres i que, lògicament, resulta certament didàctica: d'una banda, perquè exemplifica la tragèdia de molts ciutadans i ciutadanes desplaçats per la barbàrie de la guerra, alguns dels quals van arribar, en forma de refugiats provisionals o permanents, a la nostra ciutat; també, per la vitalitat que traspua

el seu text; però, sobretot, perquè posa en evidència la voluntat d'integrar-se en un projecte de ciutat que s'ha anat bastint amb experiències com la seva i la de molts d'altres.

PERE BOSCH I CUENCA
Alcalde de Banyoles

Introducció

Guerra és sempre sinònim de *mort* i de *violència*. Però molt sovint aquesta violència no afecta només els combatents, sinó la població civil. Les darreres guerres que s'han produït al món, a finals del segle XX i en el segle XXI, han encunyat un eufemisme especialment cínic per fer referència a les víctimes civils: “efectes col·laterals”. Durant la Segona Guerra Mundial, sense utilitzar aquest emmascarament de la brutalitat bèl·lica, la població civil, primer els habitants de Londres o Stalingrad i després els de les principals ciutats alemanyes, fou massacrada en bombardejos indiscriminats. La Guerra Civil espanyola (1936-1939) provocà també nombroses víctimes civils. Només cal recordar el bombardeig de Gernika o, a casa nostra, els de Barcelona, Lleida, Granollers i Figueres. Però hi va haver també un altre efecte pervers de la guerra: els desplaçats, els refugiats, la població que fugia de la guerra i de la repressió que s'abatia sobre les zones que les tropes franquistes anaven conquerint.

Molts d'aquests refugiats, en un nombre difícil de calcular però força nombrós, van fer cap a Catalunya, que els va poder acollir mentre va estar allunyada del front i de les tropes rebels. Com és prou sabut, alguns d'aquests refugiats es van establir a Banyoles. Van ser, primer, els nens de Pina de Ebro, que fugien de la línia del front. Van ser, després, altres refugiats provinents del País Basc, caigut en poder de les tropes franquistes, i de Madrid, que resistia la pressió de les tropes enemigues. I finalment, els andalusos que, amb la caiguda de Màlaga, fugiren de la repressió franquista.

Carmen Jiménez Madrigal va ser una més d'aquesta marea humana que es va llançar a la carretera fugint de les tropes franquistes. Els records comencen el mes d'agost de 1936 quan ella i la seva família

van haver d'abandonar la seva Antequera natal, ocupada pels militars rebels, i van refugiar-se a un *cortijo* prop de Màlaga. El seu avi, Antonio Madrigal Hidalgo, que no va voler marxar d'Antequera, fou afusellat sense judici el 22 d'agost de 1936. Pocs mesos després, un dia del mes de febrer de 1937, va començar la tràgica aventura. La Carmen tenia vuit anys. Ara, setanta anys després, ens ofereix el relat, ple de dramatisme, de la seva fugida, de la fugida de tot un poble, aterrat per la proximitat de les tropes franquistes i d'una repressió arbitrària i brutal.

La lectura dels seus records ens permet fer-nos una idea del dolor d'aquella fugida. Amb la família, va abandonar el *cortijo* on s'havien refugiat, i va anar a peu fins a Almeria. Van ser deu dies tràgics, plens de sofriment i d'incertesa, patint bombardejos des del mar i des de l'aire, enmig d'una marea humana que fugia esglaiada. En un moment determinat de la fugida, la Carmen, que, recordem-ho, tenia vuit anys, es va perdre i va haver de continuar caminant sola enmig de la multitud. Aviat se li van destrossar les sabates i va haver de caminar descalça, amb els peus embolicats amb trossos de roba que va trobar abandonats. Un bombardeig li va fer una ferida de metralla a la cuixa, que es va curar com va poder. Malgrat tot va continuar avançant fins que, d'una manera gairebé miraculosa, va trobar la seva àvia a Motril i juntes van continuar caminant fins a Almeria.

Aquests fets que recorda Carmen Jiménez han passat a la història com un dels episodis més salvatges de la Guerra Civil. L'ofensiva de les tropes franquistes sobre la ciutat de Màlaga, dirigida pel general Queipo de Llano, va començar el 17 de gener de 1937. Hi van intervenir tropes espanyoles i italianes, que van desfer la resistència republicana i van ocupar la ciutat el 8 de febrer. Presa del pànic, la població civil va fugir, barrejada amb les tropes derrotades. La carretera que uneix Màlaga amb Almeria es va convertir en un riu de gent aterrida i esgotada, estalonada per les tropes rebels, metrallada i bombardejada no sols per l'aviació enemiga, sinó també pels vaixells de guerra franquistes. Els que no van fugir també van rebre, perquè a la Màlaga ocupada es va desfermar una repressió despietada, amb milers d'execucions, moltes d'elles sense judici. És difícil concretar

xifres, però el cònsol italià a Màlaga va estimar en 5.000 les execucions que van tenir lloc fins al mes de maig.

Pel que fa a la fugida per la carretera, que és la que ens descriu Carmen Jiménez, tenim també un altre testimoni, el de Norman Bethune, un metge canadenc que formava part dels serveis mèdics de les Brigades Internacionals. Havia organitzat una unitat mòbil de transfusions de sang i va anar a Almeria quan van arribar-li notícies de la situació. Davant de la catàstrofe humanitària, va buidar l'ambulància i es va dedicar, durant quatre dies interminables, a fer viatges transportant fugitius, especialment nens i ancians. El seu testimoni és esfereïdor, i complementa perfectament els records de Carmen Jiménez. Norman Bethune escriu:

“Hi havia milers de nens (vam comptar cinc mil menors de cinc anys) i almenys mil d’entre ells descalços i amb prou feines coberts amb parracs. Les mares els portaven a coll, sobre les espatlles, o els estiraven agafats de les mans. [...] Nens amb els bracetats i les cames embolicats amb draps sangonosos; nens sense sabates, amb els peus inflats; nens que ploraven desesperats de dolor, de gana, de cansament. Dos-cents quilòmetres de misèria. Imaginem el que serien quatre dies de caminar en grups compactes homes, dones, nens, mules, ases i cabres, intentant les famílies de mantenir-se juntes, cridant-se pel nom propi, buscant-se en les ombres.”

En algun moment, l’evocació del metge canadenc assoleix una dimensió especialment dramàtica: *“Entre la remor del mar i l’eco de les muntanyes, l’únic soroll era el de les espartanyes d’espart arrastrades per les pedres, el panteix de la respiració cansada i el lament que sortia dels llavis clivellats i es perdia en la distància.”* En un altre moment de la seva marxa, Norman Bethune i els seus ajudants arriben dalt d’un petit coll i l’espectacle que apareix davant dels seus ulls és dantesc: *“La plana s’estenia tan lluny com la vista podia abastar i per ella serpentejava una fileira de trenta quilòmetres d’éssers humans, com un cuc gegantí amb innombrables peus, que aixecava un núvol de pols que s’estenia fins més enllà de l’horitzó al llarg de la plana àrida i s’alçava fins a les muntanyes. [...] La carretera ja no es veia enlloc. Estava desbordada pels refugiats.”*

A Almeria, la Creu Roja es multiplicava per atendre la riuada de fugitius que arribaven en condicions molt precàries. La Carmen va

ser traslladada, primer en camió i després en tren, a València, va passar per Daimiel i va arribar a Vila-real, on va ser curada i atesa. I allí es va produir un altre miracle, perquè va trobar el seu pare. Miguel Jiménez, que així s'anomenava el pare, havia protagonitzat una altra aventura extraordinària. Havia arribat amb la família fins a Castelló d'Empúries però, obsessionat per la pèrdua de la filla, havia tornat cap al sud per buscar-la. Tot i que era com buscar una agulla en un paller, finalment la va trobar.

La Carmen i la seva família van poder marxar d'Almeria, però no tothom ho va aconseguir. El 12 de febrer, quan la ciutat estava plena de refugiats, l'aviació franquista va bombardejar el centre de la ciutat. Tornem al testimoni de Norman Bethune: *"El carrer semblava un escorxador, amb els morts i els agonitzants, a la llum de les flames dels edificis que cremaven. En la foscor, els gemecs dels nens ferits, els crits de les mares agonitzants i les malediccions dels homes, s'alçaven en un lament massiu fins a fer-se insoportable."* (El testimoni de Norman Bethune ha estat recollit per Jesús Majada en un llibre de gran interès titulat *El crimen de la carretera Málaga-Almería (febrero de 1937)*, que es va publicar el 2004.)

Tornem, però, a la família Jiménez. De Castelló d'Empúries van passar a Figueres i finalment es van instal·lar a Llers, en una cova. La mare, que estava embarassada, va tenir bessons: un nen, que va morir al cap de poc, i una filla, la Lola, que va sobreviure. El pare va ser cridat al front, primer al del Segre i després a la batalla de l'Ebre. Davant l'evolució de la guerra, l'àvia, la mare i les filles, entre les quals la Carmen, van tornar a viure l'angoixa i les penalitats de la fugida i, amb milers de persones més, van passar la frontera francesa a peu i en condicions penoses i van ser internades en diversos camps de concentració, primer al Voló i després a Marvejols i Saint-Chély, a la Lozère. El pare, mentrestant, va passar la frontera amb la seva unitat i va ser internat als camps de concentració d'Argelers i Bram, d'on va poder sortir per anar a treballar a Normandia. El 1942, la mare, amb l'àvia i les filles, va decidir tornar a Antequera. Va ser fugir del foc i caure a les brases. Van entrar a Espanya per Hendaia i van ser traslladades a Antequera amb vagonets de bestiar, en un viatge interminable i en condicions infrahumanes. La situació a Antequera se'ls

va fer insostenible. Els records de la Carmen d'aquests anys foscos i miserables són punyents i ens permeten copsar el drama dels vençuts. Finalment el pare va tornar de l'exili i, el 1951, van decidir emprendre una nova aventura, i així és com van arribar a Banyoles.

Malauradament, aquí acaba l'escrit autobiogràfic de Carmen Jiménez. Només unes poques línies finals fan referència a l'ambient que va trobar en arribar-hi. És per això que hem cregut convenient completar aquest escrit autobiogràfic amb una llarga conversa centrada, fonamentalment, en la visió de la Banyoles de la dècada de 1950, tal com ella la va viure, la seva vida de cada dia, la seva tornada als anys 70 i la seva integració en el moviment antifranquista banyolí.

JORDI GALOFRE

D'Antequera a Banyoles

A continuació us explicaré una història verídica que va passar en aquesta família. Estava formada per dos matrimonis que vivien en la mateixa casa, eren el matrimoni compost per Francisco Peláez Povedano i Ana López Lara; els padrins del matrimoni, Miguel Jiménez Soto i Carmen Madrigal López; eren padrins com dic de Carmen Madrigal, no tenien fills i van criar la seva fillola perquè ells estaven en bona posició com a treballadors. Els padrins tenien cabres, unes cent, venien la llet i el formatge que feien i així podien viure; i el matrimoni compost per la seva fillola, que tenia tres fills, dues filles i un fill, la major tenia vuit anys, la segona en tenia tres i el nen en tenia dos. El pare d'aquests nens era socialista, i havia lluitat molt pel seu partit en eleccions i vagues per a demanar els seus drets.

Doncs bé, aquí comença la tragèdia d'aquella família, quan va començar aquella guerra que els va dur a la misèria. Tot va començar el dia que aquella família va sortir del seu poble. Al matí el padrí va sortir amb les seves cabres com cada dia per a dur-les a pasturar i tornar a la nit, però aquell dia no va tornar, li van agafar les cabres i els van deixar en la misèria, ara havien de fugir dels feixistes, la resta d'aquella família també va sortir aterrida per aquells bombardejos.

Serien les dotze del migdia d'aquell mateix dia, a la sortida d'Antequera, en un turó hi havia unes coves, perquè quan venien les tempestes els pastors es refugiaven a dins, llavors ens vam ficar en aquella cova deixant-ho tot, casa, roba i animals, i allí vam estar fins que es va fer de nit. Els homes van pujar al monticle i van veure com Antequera estava agafada pels feixistes i amb les campanes repicant, llavors van emprendre la fugida per a poder salvar-se d'aquella mas-

A dalt. "Camino hacia almería", i a baix, "La caña de azúcar como escaso y único alimento".
Fotògraf: Hazen Sise. Tret del llibre de Norman Bethune: "El crimen de la carretera Málaga-Almería" (febrero de 1937) (Consejería de Cultura. Centro Andaluz de la Fotografía, Diputación Provincial de Málaga, 2004, pàg. 153 i 155).

sacre feixista; i van marxar camp a través, passant per boscos, rius i tota classe de misèries, i així van arribar a Màlaga. Allí els van ficar en un parador on venien els tractants i traginers; en fi, una calamitat.

Quan venien els avions a bombardejar ens ficàvem a les quadres en les quals hi havia hagut cavalls, i que estaven plenes de fems i orins dels animals. Cada dia hi havia bombardejos i milers de morts. Als afores de Màlaga, bastant lluny, hi havia un mas i ens hi vam refugiar tots. Caminant pel camp i amagant-nos de dia perquè els trets no paraven per aquells turons, vam arribar, com dic, al mas i els *señoritos*, amos d'*el cortijo grande*, ens van ficar en una espècie de cotxera, com per a ficar un carro. Allí no es cabia ni dempeus, però vam aguantar aquella situació fins que veiéssim què podíem fer; a la nit dormíem al paller i allí ens tapàvem amb la palla per a protegir-nos del fred. El pare els ajudava en el treball del camp per a pagar l'estada allí, i les dones, la padrina i la mare dels nens, també ajudaven en les feines del mas, fregaven el terra, i anaven a rentar al riu, en fi, com uns criats, perquè allí hi estaven allotjats, i sempre alerta per por d'un *chivoatazo* i que llavors afusellessin aquella família. Per això, el pare sempre estava al corrent per on anaven els feixistes. Aquells *señoritos* els van allotjar allí en contra del seu gust perquè sabien que aquella família era republicana. Hi van estar un mes, on van arribar després d'haver estat a Màlaga cinc mesos i haver passat moltes calamitats, fam, i misèria de tota classe.

Un dia de febrer de 1937 –el dia exacte no recordo i ho comprendreu quan arribi a la història clau–, van entrar els feixistes a Màlaga, fixin-se que el mas deuria estar a uns vint quilòmetres. Aquells *señoritos* estaven bojós de contents, aquell dia era molt agradable per a ells, fins i tot van dir a aquella família: “No marxin d'aquí que no els hi passarà res!”, però qui ho garantia? Així que el pare els va dir que se n'anaven on hi hagués un pam de terreny lleial. Aquell dia, serien les vuit del vespre, van decidir sortir pel camp per a emprendre la fugida cap a Almeria. Van estar caminant tota la nit per turons i rius sense saber el camí, i, quan sentien trepitjades de cavalls que venien, es quedaven quietes fins que llavors els genets deien “Visca la República!”, llavors més tranquils seguien caminant.

Així van arribar a la carretera d'Almeria, era ja de dia. Van estar caminant tota la nit i llavors van veure venir els tancs feixistes, que ja anaven a començar la massacre en aquella carretera. Es distanciaren uns 20 metres dels tancs, i els va donar temps de ficar-se sota un arbre, estesos a terra. El nen petit, amb la boca tapada per la seva mare, que li va posar la mà perquè no digués res, tan petit, va comprendre que era dolent si parlava; i així es van salvar aquell dia. Van entrar en aquella carretera, que era el lloc d'escapada o la sortida de milers de persones, que buscaven refugi en altres regions que no estiguessin ocupades pels feixistes. Així va emprendre aquella família la fugida al seu desterrament. El pare es deia Miguel Jiménez Soto; la mare, Carmen Madrigal López; Ana López Lara, la padrina; Carmen Jiménez Madrigal, la filla gran, i Ana i Juan Jiménez Madrigal, la filla segona i el fill petit.

El pare agafava la filla segona de la mà, però gairebé sempre la duia a l'esquena perquè tenia quatre anys; la mare duia també a l'esquena el nen petit, que tenia dos anys. La padrina va agafar la filla gran de la mà, tenia vuit anys; i van entrar a la carretera.

Primer dia. No era allò un passeig, ni una excursió, sinó una escapada de personal increïble, ja que era impossible caminar. Sí!, Sí!, dic impossible caminar. Només es veien dones, ancians, nens i soldats; en fi, era horrible sentir tants trets, bombes i canonades. La carretera de Màlaga a Almeria està envoltada pel mar, tot eren revolts i muntanyes, i quan es perdia el mar, llavors apareixia alguna esplanada.

La padrina duia de la mà Carmen Jiménez, la filla gran. Com va passar?, no ho sé, pot ser que en cordar-se la sabata la padrina es va separar de Miguel i de Carmen, i es va quedar sola amb la nena gran. Aquell primer dia, van començar els crits, plors, "Carmeeeen!, Migueeeel!..."; però ningú va contestar, al contrari, van dir que callés perquè era perillós.

El segon dia es va perdre la filla gran perquè es va deixar anar de la mà per a anar a fer pipí. Aquí ja començo la meva història ja que la filla gran d'aquella família era Carmen Jiménez Madrigal, i era jo, tenia vuit anys, i com deia, em vaig deixar anar de la mà de la meva padrina, i em vaig quedar en aquella tristesa i aquella pena que envaïa

“El interminable desfile”, a dalt, i, a baix, “Niños cansados, madres tristes, abuelos impotentes”.

*Fotògraf: Hazen Sise. Tret del llibre de Norman Bethune:
“El crimen de la carretera Málaga-Almería” febrero de 1937)
(Consejería de Cultura. Centro Andaluz de la Fotografía,
Diputación Provincial de Málaga, 2004, pàgs. 157 i 161).*

tot el meu ésser. Llavors vaig començar a cridar i cridar a tots els meus éssers benvolguts, “Papaaaa!, maaaaa!, Ana!, Juan!, madrinaaaa! Veniu amb mi que estic sola i tinc por”. Aquells crits estripats que jo feia no eren per a menys; però ningú venia, tots tenien els seus problemes. Jo corria, em parava, això sí, em deien: “No et paris!, *chiquita*, camina... corre...” Tota la carretera era bombardejada. Els avions baixaven fins a tocar l’asfalt amb les seves ales i llavors metrallaven; queien moltes persones. Jo m’amagava en algun embornal, si em donava temps, si no em llançava a la cuneta de cap per avall fins que passava el combat. Llavors jo anava a buscar entre els morts la meva mare, el meu pare o algun dels meus éssers benvolguts; però no vaig tenir la desgràcia de veure’ls morts i amb aquella set tan gran que tenia, sense menjar gens des que havíem sortit d’aquell mas. Menjava el que em trobava per la carretera llençat, alguna figa seca o gla, però no tenia fam, la por era més gran.

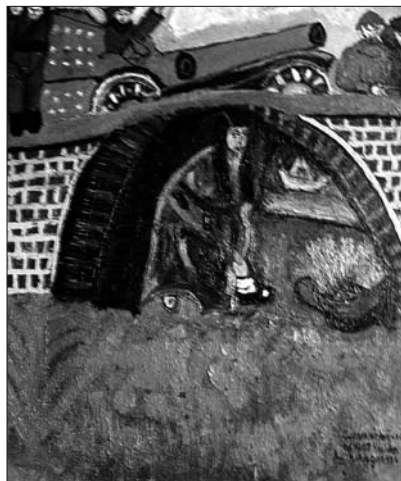
Vaig començar a tenir una tos feble, que ja no em deixava ni parlar. El vestit que duia ja estava fet esquinçalls, tot trencat; les sabates eren de xarol negres, ja no m’estaven bé perquè els meus peus estaven rebentats i caminava descalça, la sang em regalimava. Jo agafava coses que la gent havia llençat: treien el millor de les seves cases, però tot els destorbava i ho deixaven a la carretera; agafava draps i me’ls embullava en els peus, no podia caminar, però vaig continuar.

Una nit vaig veure un grup de gent que anaven a un monticle on deia que hi havia aigua, però jo no la vaig provar. Un home no em va veure i em va fer una trepitjada que em va arrencar mig taló, quan vaig cridar em van tancar la boca, i a cau d’orella em van dir que no xisclés, perquè els feixistes ens matarien; i jo vaig callar amb aquell dolor, ja que els vaixells de nit, amb els reflectors, veien on era el personal, i disparaven les canonades. Aquells famosos vaixells, el *Cervera* i el *Canarias*, es van encarregar d’arrasar aquella costa. Un altre dia, quin horror!, quan els avions bombardejaven la carretera, jo vaig tenir la fortuna de poder agafar una claveguera. Quina no seria la meva sorpresa, quan vaig veure un carro carregat de dones, nens i ancians que van sortir de les seves cases i van fer pujar altres persones, ja que segurament els hi quedaria lloc a dins; però un dels vai-

“¿Abandonada? ¿Perdida? La niña sufre hasta el extremo de olvidar o desdeñar su tesoro de ayer”. *Fotògraf: Hazen Sise. Tret del llibre de Norman Bethune: “El crimen de la carretera Málaga-Almería” (febrero de 1937) (Consejería de Cultura. Centro Andaluz de la Fotografía, Diputación Provincial de Málaga, 2004, pàg. 193).*

Quadre pintat per la Carmen Jiménez. Ella és la nena que hi veiem refugiada sota el pont. Al fons, es pot veure un dels vaixells de guerra franquistes que bombardejaven els que fugien.
Família Quesada Jiménez.

Quadre pintat per la Carmen Jiménez recordant la seva fugida de Màlaga. A la dreta del quadre, la Carmen Jiménez va escriure:
“Mi madre en la huida de Málaga”.
Família Quesada Jiménez.

xells ho va albirar i li va disparar una canonada i el va agafar de ple. Jo només vaig veure sang, carn i ferros; que saltaven per l'aire, destruint aquells assassins salvatges a aquella pobra gent.

Un altre dia vaig seguir un grup de milicians que anaven a cavall per a passar un riu molt gran. Jo vaig anar darrere a beure aigua, em vaig ficar fins que em va arribar l'aigua als genolls, em balancejava, però aquells homes em van veure i em van treure d'allí i em van preguntar on anava. Jo els vaig dir que volia anar amb ells a beure aigua. Em van donar aigua del riu i em van dur de nou a la carretera, em van dir que no tornés que m'ofegaria i ja vaig continuar.

Un dia em van sortir tot de grans, no sabia què era allò; em gratava i unes persones em van dir que tenia el xarampió, però vaig continuar la meva marxa amb molt de dolor en tots els meus ossos. Malgrat la meva curta edat, jo ja em vaig fer a la idea que m'havia de salvar d'aquella fugida horrible; i per això no m'acovardia ni em quedava enrere, m'arreglava els peus amb draps i endavant, tot i el xarampió i la febre que tenia.

Una nit estava asseguda en una esplanada com altres tantes persones, quan vaig sentir un dolor intens a la cuixa esquerra, va ser un tros de metralla, no es veia gens, però em vaig tocar i estava regalimant sang. Llavors em vaig treure un tros de drap dels que duia als peus i m'ho vaig lligar on em sortia sang. No sé què va ser allò, estava molt cansada i amb molta febre, tot i així em vaig adormir. A la matinada vaig començar una altra vegada a caminar i quan em vaig poder veure la cama, Ai! quina por em va agafar. Tenia un forat i la sang em continuava sortint; ja no sabia què fer, se'm va ocórrer fer pipí a terra i amb un pal vaig fer fang, i me'l vaig posar en aquell forat i em vaig embolicar un altre drap. Així m'anava guarint, però aquell forat se'm va estendre i es va fer molt gran. Tenia molta por encara que jo no sentia dolor, el que sentia era horror de veure tants tolls de sang, nens, nois, que algunes mares haurien parit i els llençaven a la cuneta.

Alguns milicians anaven amb algun nen als braços i deien que si agafessin la puta de la seva mare la matarien amb aquell fusell. Jo no comprenia per què aquelles mares llençaven els seus fills, i la meva

mare... deuria estar molt trista en no saber on era la seva filla. Jo mirava i ho escoltava tot i així vaig continuar, passant el temps i sofrint molt, el temps aquell que es va presentar tan horrible. De vegades no sentia dolor, només por quan els tancs feixistes venien atacant per la carretera. Hi havia una pedra molt gran en un revolt de la carretera. Quan un vaixell, que per a mi era com un fantasma que m'anava a menjar, s'acostava arran de mar, aquella pedra em va salvar aquell dia de l'atac del vaixell, perquè va començar el canoneig i jo, com altres persones, anàvem fent voltes a la pedra, ajupides, fins que es va allunyar.

Els avions de la columna internacional venien a defensar-nos; jo veia aquells combats d'avions republicans i feixistes cremant. Quan venien els nostres, quina alegria!, de vegades tiraven algunes galetes, tabac per als homes que venien. Però qui els agafava?, el que tenia sort. Una altra nit vaig veure com un grup de gent es ficava en un camp que hi havia al costat de la carretera, jo els vaig seguir sense dir res, només observava, però ningú no es fixava en mi. Era jo la que sempre estava alerta, em vaig asseure i, amb els genolls enlaire i els braços recolzats, em vaig dormir. Quan em vaig aixecar no vaig veure ningú, vaig sortir a la carretera i vaig començar a caminar, no sé quina distància, però deuria ser bastant. Llavors vaig sentir un cop en el front, tant gran que em vaig despertar, ja que anava adormida. Havia ensopegat amb un pal de llum o telègraf i llavors vaig mirar al meu voltant i no vaig veure aquelles persones, vaig creure que se n'havien anat, però havia estat jo qui havia marxat.

No vaig sentir més que el soroll del mar i els trets per aquelles muntanyes i vaixells amb els reflectors. Vaig donar mitja volta, ja que anava en sentit contrari; caminant vaig arribar on era aquella gent. Al cap d'una estona, aquelles persones van anar marxant i jo també vaig continuar; clarejava i hi havia morts per la cuneta. Jo els desatapava per a veure si eren la meva mare, el meu pare, la meva padrina o algun dels meus germans i després me n'anava amb molta pena, pensant que tot allò era molt trist. Vaig veure sang seca i sang fresca, combats d'avions i vaixells i soldats ferits, però jo seguia endavant. Jo ja no podia cridar els meus pares, només aguantar si podia.

Un dia vaig creuar per un pont i quan acabava de passar, el pont va volar. Vaig sentir un gran horror quan vaig veure saltar moltes persones per l'aire, llavors vaig córrer per a ficar-me en la cuneta i, arrossegant de cap per avall, em vaig ficar en un embornal, que ja estava ple de gent, i em vaig quedar amb mig cos fora. De tant en tant, mirava cap a la carretera, amb l'esperança de veure els meus pares. Quina alegria quan, abans d'arribar a Motril, vaig veure passar la meva àvia, la mare de la meva mare. Jo llavors vaig cridar amb les poques forces que tenia: "Àvia!" La meva àvia es va girar i va dir: "Ai!, si és la nena de la meva Carmen." Va venir i em va preguntar: "On és la teva mare?" Li vaig dir que estava perduda des que vaig sortir de Màlaga i vaig anar amb ells. A la meva àvia l'acompanyaven una tia i un oncle meu, quatre i dos anys més grans que jo, anava molt contenta. Vam començar a marxar fins que vam arribar per fi a Motril. Allí jo ja vaig creure que seria la fi, quants bombardejos: de dia, de nit, a tota hora hi havia combats; però jo ja estava protegida amb la meva àvia. Van caure bombes en uns cellers i el vi corria pel carrer com si fossin rius, s'hi ajupia la gent per a beure. Fins i tot jo vaig beure vi de la set que tenia. Vam passar Motril i vam continuar cap a Almeria, jo ja no em deixava de la mà de la meva àvia, sempre anava agafada de la seva mà. La meva àvia també tenia perdudes tres filles, sense saber on estarien. Al meu avi el van agafar els feixistes a Antequera i el van afusellar; mentre que ells van poder escapar per unes clavegueres.

Vam seguir caminant per a arribar a Almeria, des de Motril fins a Almeria vam patir molt, perquè estaven les muntanyes envoltades de feixistes i els trets ens passaven per damunt i llançaven bombes de mà cap a la carretera. Calculin els morts que hi havia, ja que vàrem trigar des de Màlaga fins a Almeria deu dies i deu nits. Com vaig arribar a Almeria?, destrossada, amb el vestit fet esquinçalls, plena de ronya, els peus rebentats, ferides per les cames, braços i a la cara. Jo era una nena molt mimada a casa meva, sabia llegir i escriure, ja que anava al col·legi, llegia el diari al meu avi i m'explicaven coses. Era bruna, el pèl negre com l'atzabeja, els ulls molt grans, negres, la boca gran, la cara petita i era alta per a la meva edat, em deien que

era molt bonica. Sempre he estat una persona trista, fins i tot els meus ulls són malenconiosos.

Vàrem arribar a Almeria, ens esperava la Creu Roja Internacional, ens van dur en grups. A nosaltres ens va tocar un edifici de marbre per dintre, sense robes ni flassades, era febrer, feia molt fred. Vam passar la nit en aquella terra de marbre, dormint fins a l'endemà a matí, quan van sortir les expedicions per a refugiats. Llavors, em sembla mentida, ens van pujar en un camió per a agafar el tren, que ens duria a una altra regió. Vam agafar el tren molt espantats, perquè va venir una esquadrilla d'avions i van bombardejar l'estació, sense tocar el tren, que ja sortia de l'estació. En les estacions que parava pujava la gent d'aquells pobles i ens duïen taronges i algun pa. Jo ja no menjava, havia perdut la gana. Arribàrem a València. Vam baixar del tren i ens vam quedar a l'andana asseguts a terra, quan de sobte se'm va acostar una dona i em va dir: "Nena! Tu ets filla de Miguelito Algarra?" Algarra és el cognom últim del meu avi patern i jo m'assemblo al meu pare. Jo li vaig dir que sí, que era la seva filla, i em va donar deu cèntims de xavalles. Llavors em va dir: "Quina llàstima! A la teva mare la vaig veure morta a la carretera." Jo li vaig respondre: "No és veritat!, he mirat tots els morts i no hi era ni la meva mare ni el meu pare, ni els meus germans." Llavors la dona em va dir: "Tu, tan *chiquita* has tingut aquest valor?" Li vaig dir: "Havia de veure si estaven morts."

Aquella dona se'n va anar i vam estar a l'estació de València fins a la nit, quan va sortir aquell tren cap a Castelló de la Plana. Quan vam arribar a Daimiel, vam baixar i ens van dur, sempre repartits per grups, al que crec que serien unes escoles. Allí hi havia sacs amb palla per a descansar, i ens van dur menjar calent, patates cuites, amb aigua i molt pebre vermell. Jo no vaig menjar gens, perquè allò no ho podien menjar ni els porcs. No volia res, només volia trobar els meus pares. D'allí ens van treure també, hi estaríem una setmana, llavors ens van dur una altra vegada en expedició a Vila-real. Allí ens van destinar, a mi una altra vegada em van separar de la meva àvia.

Als grups els van posar en edificis com escoles d'arts i oficis. Prenien nota de les famílies, quants fills eren, de quants membres es compo-

sava; per a donar-los robes. Li va tocar a la meva àvia dir els fills que tenia: “En duc dos i una néta.” Llavors els companys de la Creu Roja Internacional van dir que la néta havia d’anar amb ells al centre de la Creu Roja, per a estar allí fins que apareguessin els meus pares, perquè la meva àvia els va dir que m’havia perdut. Quina pena vaig sentir quan se’m varen emportar del costat de la meva àvia, li van dir que podien anar a veure’m cada setmana si no hi havia res de nou. La meva àvia plorava molt, i jo no menys, i aquell mateix dia em van dur a aquell centre.

Només arribar es van encarregar de mi, em van ficar a la sala de dutxes, aquella sala era immensa. Quan em van veure les encarregades de les dutxes, em van fer seure en una taula que hi havia per a vestir els nens i allí em van arrencar a estirades tots els vestits ensangonats i bruts, que duia en els meus peus i en la cama. Els meus crits eren horribles perquè se’n duien la pell en aquells draps, quan em van veure es van espantar i em besaven. Jo els deia: “Que bones sou, companyes.” Em van ficar a la dutxa per a rentar-me, em queia sang pels peus i la cama. Em van guarir i em van embolicar en una tovallola gran i blanca, em van agafar en braços i em van pujar per unes escales grandioses, semblava un hospital. Em van vestir amb tota la roba nova, els peus amb benes i unes sabatilles blaves de drap molt grans, perquè m’estiguessin bé, i em van posar al costat d’un radiador, perquè entrés en calor. Tenia febre. Després em van dur al menjador, estava ple de nens perduts com jo. Jo em deia: ja no sóc jo sola, hi ha molts també com jo. Menjaven amb ganes, jo no vaig tastar res. Em van donar una pastilla i em varen portar a dormir, era una habitació molt llarga amb llits, semblava un hospital, allí dormíem les nenes. Venien a veure’m i em posaven el termòmetre per veure si continuava amb febre. Jo estava molt dèbil, suposo que era el cansament que duia a sobre, les ferides dels peus i aquell forat que tenia a la cuixa de la cama esquerra. L’endemà ja em vaig aixecar, no pel meu gust, sinó per un bombardeig horrible que ens van fer aquells canalles feixistes, doncs sí, jo els considero canalles i els jutjo com a criminals dels més dolents.

Va passar aquell bombardeig i la meva àvia i el meu oncle van venir aquell dia al centre per a veure’m, li van donar permís per a entrar

i van estar el temps que els permetia el reglament. El meu oncle em va dir que cada dia anava a l'estació per a veure els trens que paraven a l'estació, per a veure si en algun hi anava algun familiar que pogués saber alguna cosa; per si donava la casualitat que hagués vist els meus pares. Em van donar una alegria quan el meu oncle em va dir que anava a l'estació; bé, allí van estar, i quan es va acabar el temps se'n van anar. Un altre dia vam veure com a la nit es preparaven alguns nens, com uns vint. Jo, com que gairebé no dormia i sempre estava alerta, per poca cosa m'espantava, dic poca cosa, però crec que no era per poc. Doncs bé, aquells nens que van preparar aquella nit van sortir de matinada amb aquelles companyes, com jo deia, infermeres. Van venir altres infermeres l'endemà i, quan ens vam veure amb els altres nens quan menjàvem (el poc que ens podien donar: cols bullides amb aigua i alguna taronja), ens van dir que aquells nens de la nit d'abans havien sortit cap a Rússia i que ens hi anirien portant en expedicions. Quan hi haguessin arribat aquells comunicarien a la Creu Roja Internacional quan sortirien les altres. Jo els vaig preguntar: "Companya, em vol dir si el meu nom està escrit per a la pròxima expedició?" Em va preguntar com em deia, ja que com que eren unes altres no sabien el meu nom. Jo els vaig dir: "Em dic Carmen Jiménez Madrigal." Va començar a mirar i em va dir: "La pròxima no, estàs en l'altra que segueix." I em va dir: "Per què em preguntes això?" I jo li vaig dir que tenia a Vila-real la meva àvia, i si no em podien deixar amb ella. I em van dir: "Filla meva, jo no puc fer-hi res. Això són ordres del govern per a posar fora de perill els nens que s'han perdut. Tu tens la teva àvia, però no és la teva mare, no portes els seus cognoms. Així quan li toqui venir, li pots dir que estàs apuntada per a sortir en expedició cap a Rússia." Jo aquell dia no parava de plorar, pensant que, si em duïen allí, llavors sí que no veuria mai més els meus pares, ni els meus germans, ni la meva padrina. Alguns nens em consolaven, em deien: "Mira nosaltres, també anirem amb tu", però, jo no comprenia res, només aquell nom, Rússia. No em feia por Rússia, perquè aquells avions russos a la carretera ens havien defensat, era que jo ja no trobaria mai els meus pares, perquè a mi em semblava que algun dia els veuria. Així van passar les hores,

els dies, bombardejós, homes i dolor, dies que a mi em semblaven segles. Com veureu des d'aquell primer dia que començarem la nostra fugida en entrar a la carretera d'Almeria, han passat sis mesos, doncs sí, sis mesos que per a mi van ser sis anys.

Ara començo l'altra etapa d'aquella trobada, com vaig dir abans en la meva història, el meu oncle anava cada dia a l'estació per a veure passar els trens, a veure si per casualitat veia algú de la família, doncs va ser aquell dia també a l'estació. Serien les deu d'un dia del mes d'agost de 1937, va entrar el meu oncle a aquell centre demanant el permís corresponent per a veure si em deixaven sortir al carrer. A la porta d'aquell centre, ell venia de l'estació i hi havia vist baixar-se un home que li semblava que era el meu pare, però com que portava una flassada al muscle i molta barba, li va semblar un vell, va venir corrent i mirava cap a enrere.

Aquell home també venia pel mateix camí, el meu pare tenia llavors 32 anys. Com dic, em van donar permís per a sortir a la porta per a veure si coneixia aquell home que havia vist el meu oncle.

Allí vaig estar com a mitja hora, jo li deia al meu oncle: "Tu no ho has vist, t'has equivocat, no era el meu pare." Però de sobte el meu oncle cap al final del carrer va veure aquell home que a ell li va semblar que era el meu pare. Jo estava distreta amb unes polseres que tenia a la mà esquerra. Tenia tres polseres de plata i estava entretinguda, quan el meu oncle em va dir: "Mira Carmela! Aquell és l'home." Jo vaig mirar, se'm van obrir els ulls desmesuradament, vaig cridar: "El meu pare!, sí!, el meu pare!, no m'agafin, el meu pare!, pare meu!" I vaig córrer, vaig córrer cap a aquell vell que jo veia. El meu pare va obrir els seus braços, sense saber què veia, res més que una nena que li cridava "pare", prima, coixa, per aquell forat que tenia a la cuixa esquerra. El meu pare va llançar aquella flassada i, quan vaig arribar a ell, vaig fer un salt tan gran que vaig arribar a l'altura del seu pit. Jo no em deixava anar del seu coll ni ell de mi, i vaig anar avançant. El meu oncle m'havia seguit, vam arribar al centre i aquella companya va saludar el meu pare amb un "salut camarada!", el meu pare va contestar: "Salut companya!" El van fer entrar i acreditar si veritablement era la seva filla; el meu pare tenia molts papers

amb el meu nom i el dels meus germans, i va començar a explicar com va sortir a buscar-me. M'havia posat a la ràdio amb totes les meves dades personals, però ningú donava raó de mi. L'havien portat a Castelló d'Empúries, província de Girona.

Allí estaven la meva mare, la meva padrina i la meva germana, ells ja s'havien trobat. El meu germà va morir per falta de menjar i medicaments, tenia tres anys; i em van explicar que morint-se els deia als meus pares: “On és la meva Carmela?, papà, l'hauran mort els feixistes?” I ells li deien que no, que estaria en algun lloc. A la meva mare l'havien de medicar, ja que gairebé va perdre la memòria; i el meu pare els va dir un dia que tenia tres fills, de tres, li va quedar una, la primera, no sabia si seria ja menjar dels peixos que la gent que moria a la carretera la llançaven al mar, com a tants altres hi varen llançar, i l'altre enterrat a Castelló d'Empúries. I es va quedar amb la segona, fixeuvos quin drama. Així que el meu pare va decidir sortir un dia a buscar-me, caminant pels camps i, si no em trobava, li va dir a la meva mare, que s'anava al front com a voluntari. I va començar la seva marxa des de Castelló d'Empúries, així va arribar a Barcelona, i preguntava a tots els ajuntaments de les poblacions per on passava pel meu nom; i res, no hi havia cap dada sobre mi. A Barcelona el van tancar a l'estadi, però de matinada es va escapar i una altra vegada va tornar a caminar pel camp, va passar per molts pobles que trobava al seu pas, però no li donaven senyals de mi. Fins que un dia va arribar a Vinaròs. Va arribar a l'Ajuntament i també va preguntar pel meu nom, a veure si hi estaria inscrita. L'alcalde va mirar un munt d'arxius i li va dir al meu pare: aquest nom està a Vila-real, està allí al centre de nens perduts, i també està inscrita per a sortir cap a Rússia, falten dues expedicions. El meu pare va fer un crit d'alegria, va abraçar l'alcalde i va sortir corrents. Abans, l'alcalde li va dir: “Però company... esperi, mengi una mica.” El meu pare va dir: “Menjar, jo? Ja sembla que m'he menjat un banquet.” Llavors li va dir: “Doncs prengui un tiquet per agafar el tren.” “Això sí, així arribaré abans”, va dir.

El meu pare va sortir de Castelló d'Empúries caminant, arribava als pobles per preguntar als ajuntaments, però la seva marxa era pels

camps i no per carreteres. Això m'ho va explicar el meu pare al costat de les companyes del centre en el qual jo estava recollida. Aquell dia em vaig haver de quedar fins que ho van arreglar tot perquè jo pogués anar amb el meu pare, ell, mentre, va anar amb el meu oncle on estava la meva àvia. Es va rentar, va anar a una barberia a tallar-se el cabell i a afaitar-se; i, quan va tornar, estava molt més maco i semblava molt més jove. Sortint del centre, els nens que es van quedar m'abraçaven i ploraven. Jo els vaig dir que ells també trobarien els seus pares. Vam anar on estava la meva àvia, i hi vam estar dos dies abans de sortir cap a Castelló d'Empúries en el tren. El meu pare no em deixava anar, només m'abraçava i jo a ell.

Al tren, em va arreglar un llit en el seient. Jo tenia la cama en molt males condicions, aquell forat no se'm curava i em feia molt de mal. Era un tren d'aquells anys, els seients de fusta i llargs, davant de nosaltres hi havia un capità de marina que anava de Castelló cap a Barcelona. Aquell home només ens mirava el meu pare i a mi, llavors li va preguntar: "Em vol dir que li passa a vostè amb aquesta nena que tant la besa i l'acaricia?" Llavors el meu pare li va relatar el que m'havia passat i com va arribar a trobar-me. Aquell home va començar a plorar i li va dir: "Amb raó la té vostè en braços sempre, és una història per a no oblidar."

Així el tren va anar avançant fins que vam arribar a Castelló. La meva mare, la meva germana i la meva padrina estaven a l'hospital Duran amb molts refugiats. A les monges que hi havia els havien tret les toques, però no els hàbits, anaven vestides de llarg. Quan vam arribar era l'hora del dinar; als jardins hi havia una monja que, en veure el meu pare agafat a mi, li va preguntar: "Aquesta és la seva filla?" El meu pare li va contestar: "Sí, Maria, és la meva filla." Hi havia un milicià que ho va escoltar, llavors va dir: "Aniré a dir-ho a la seva mare." I aquell home va pujar per aquelles escales de l'hospital. Estaven menjant cigrons bullits, costum català, sense oli, perquè era escàs. Bé, dic el que menjaven perquè ja veureu després; llavors aquell home li va dir a la meva mare: "Companya Carmen, si vostè veiés la seva filla ara i el seu marit, què faria?" La meva mare li va contestar: "Doncs què vol que faci, sortir corrents a buscar-los i abraçar-los."

Llavors aquell home va dir: “Doncs prepari’s que aquí els té.” El meu pare i jo ja pujàvem les escales i aquelles dones van llançar tots els cigrons, plats i tot; i baixaven per l’escala. La meva mare, en veure’m, no em coneixia, cridava: “Carmela, Carmela, filla meva, ets tu? O m’enganyen.” Jo li deia: “Sí jo sóc la teva filla, m’ha trobat el papà i estic aquí amb tu i amb la meva germana i la meva padrina.” El meu germà jo sabia que havia mort, perquè el meu pare ja m’ho havia dit, però la meva mare no va poder conèixer-me fins que van passar tres dies. Llavors la meva mare va veure la meva fisonomia i va fer un crit, llavors em va reconèixer i va començar a plorar. Em preguntava moltes coses i jo li explicava tot.

Un dia el meu pare em va dur perquè em veiés aquella cama una de les monges, que era infermera. Una tal Maria em va curar i li va dir al meu pare que se’m veia l’os, que la tenia en molt males condicions; però amb molta cura i cures cada dia, va arribar a cicatritzar. Encara tinc una cicatriu molt gran. Bé, ja estàvem junts, la meva mare es va posar millor, però tenia la pena d’haver perdut un fill.

Allí, a Castelló, hi vam estar tot l’any 1937. Un dia ens van treure d’allí i ens van dur a Girona, era de nit i ens van dur al Govern Civil, ens hi van deixar.

Recordo que ens van ficar en un banc de fusta que hi havia a l’entrada. Els meus pares i la meva padrina asseguts en un altre banc, fins que es va fer de dia i van decidir dur-nos a Figueres. Allí ens van dur a un edifici que es deia la Providència. Era insuportable. Cada dia bombardejaven, allí estava el camp d’aviació i no deixaven ni un moment tranquil·la aquella ciutat. El meu pare treballava en el camp d’aviació fent fortificacions. Un dia un amic del meu pare, company de treball, que era del poble de Llers i que tenia, entre el castell de San Ferran i Llers, una caseta, una espècie de barraca per a guardar les seves eines de treball amb una petita vinya, li va dir: “Mira Miguel, et deixo aquella barraca que tinc perquè treguis de Figueres la teva família; almenys allí estaran fora de perill dels bombardeigs.” I allí vam anar, era un dormitori i una cuina menjador, en fi, una barraca. Teníem els matalassos de sac plens de palla, si plovia queia l’aigua pertot arreu. El meu pare penjava llaunes per on queia l’ai-

gua. Ens il·luminàvem amb una llum de petroli, que el meu pare va fer amb una ampolla. Allí hi havia guineus i tota classe d'insectes. La meva mare i jo anàvem a buscar aigua a un quilòmetre de distància, a un pou que hi havia. També anàvem la meva padrina i jo al castell, i els soldats ens donaven ranxo. Llavors menjàvem bé, si no només menjàvem cols bullides amb aigua i sal. Al meu pare li donaven el subministrament cada mes, algunes vegades li donaven lleties petites, grogues i carn de búfal en llauna de conserva.

Allí, quan venien els avions a bombardejar, anàvem a un oliver que hi havia prop d'aquella barraca i llavors, ajaguts de cap per avall, veia els combats entre els avions republicans i els feixistes. Es metrallaven i les bombes que queien eren com si sembressin, era horrible veure allò. El meu pare, en el camp d'aviació, també ho va passar malament. Llavors era ja el 1938. La meva mare va donar a llum, en aquella cova i sola, els meus dos germans. Van néixer dos bessons. A la meva germana Ana i a mi ens van manar anar a una masia que hi havia prop de la barraca. La dona d'aquella casa va anar corrents on era la meva mare, però ja havien nascut els meus dos germans. La meva padrina havia anat a Figueres a buscar el subministrament del meu pare. Quan va arribar, es va trobar que la meva mare havia donat a llum. Van avisar el meu pare i a la meva mare la van haver de dur a la Creu Roja, perquè es trobava malament. Quan ja va tornar, quina pena!, dos nens petits en aquella cova, sense tenir res, ni aigua, ni sabó, ni gairebé llet. La meva mare els criava, però ella no menjava, si no hi havia res. Els hi van haver de donar biberons. El govern els donava llet condensada i així anaven criant-se, però la desgràcia sempre estava amb nosaltres. Un dia es va posar malalt el meu germà, tenia set mesos; i una nit, amb una tempesta i un bombardeig horrible, el meu germà es va morir, quina pena tan gran aquella nit. L'endemà, la meva padrina i el meu pare el van dur a Figueres embolicat en un mantó i allí van fer l'enterrament. Quedàvem tres fills. El meu pare va marxar a la guerra. Van cridar la seva lleva i hi va haver d'anar. Ens vam quedar en aquell descampat soles, dues dones i tres nens, sols.

Al meu pare el van dur al front del Segre i a l'Ebre. Llavors, ja vàiem com venien en retirada de Barcelona. I nosaltres, eren els últims

Criatures al pas fronterer amb França.

dies d'abril de 1939, vam emprendre la fugida cap a França. Ens vam ajuntar amb altres persones, que venien per passar els Pirineus, sense saber el camí, per aquelles muntanyes, per alguns llocs inaccessibles, destrossats. Vam haver de passar el riu de Pont de Molins a peu, per dins de l'aigua. Vam arribar a la carretera i per fi a la frontera, nevava molt aquell dia i vam haver d'estar asseguts a terra, sota una alzina, plens de neu i tremolant de fred. Les meves germanes, que eren petites (la petita tenia vuit mesos), van agafar una pulmonia quan ens van deixar entrar a França. Vam ser conduïts al Pertús per uns negres senegalesos. Ens moríem de por, jo m'amagava amb la meva mare per a no veure'ls.

Ens van dur en camions al Voló i allí ens van vacunar, ens van ficar al vespre en uns garatges grandiosos, sense llum i amb palla. Ens van tancar, i, quan es van recordar de venir aquells negres, era de matinalada. Venien amb calders de menjar i plats que es llencen, portaven llum de gas. Ens van donar un cullerot d'aquella gasòfia i se'n van anar i ens van deixar a les fosques. Jo vaig trobar trossos d'alguna

Vista d'un camp de concentració francès.

cosa que vaig creure que serien trossets de carn i no!, no era carn, eren trossos de puro d'aquells senegalesos, que havien escopit en aquella gasòfia que ens van dur.

L'endemà ens van obrir aquella porta, semblàvem porcs sense poder ni anar a l'excusat, perquè no n'hi havia. Allí vam fer totes les necessitats. Aquell dia ens van dur a Perpinyà i d'allí amb tren a la nostra destinació, a Marvejols, a un camp de concentració, en barracots de fusta i sota un control de guàrdies i filats. Allí feia molt fred i es podia resistir, ens passàvem els dies en els llits tronats que teníem. Duïen el diari i un dia vaig començar a llegir les llistes de la retirada d'Espanya cap a França, i entre aquells noms hi havia el del meu pare; deia: "Miguel Jiménez Soto es troba en el camp de concentració d'Argelers, França." Saltàrem d'alegria en saber que estava viu i havia pogut passar la frontera. Llavors la meva padrina va treure una carta que tenia guardada, que havia rebut quan estàvem a Figueres, ja que tot i que nosaltres estàvem a la cova anàvem a recollir-les a casa d'uns amics que teníem a Figueres. Em va donar aquella carta i la vaig llegir. Era del capità de la seva companyia quan va estar en el

front del Segre i de l'Ebre. Ens deia que el pare havia desaparegut en un combat. La meva padrina no va dir res d'aquesta carta, la va llegir i la va guardar, però en saber que vivia, llavors ens la va donar.

Llavors, jo vaig escriure al camp d'Argelers, però el meu pare ja no hi era. L'havien dut al camp de concentració de Bram, ho vaig saber un altre dia en llegir el diari; i una altra vegada hi havia el seu nom, aquesta vegada al camp de Bram. Li vaig tornar a escriure i va contestar. Ens deia que estava sense robes, vestit amb esquinçalls, perquè duia la roba de soldat de quan va haver-hi la retirada, ple de polls i de les espardenyes no li quedaven més que les cintes.

Les companyes, amb les quals estàvem quan van sentir això, totes varen dur diners a la meva mare. La meva mare va demanar permís al comissari del camp de concentració per sortir i li va donar, li va preguntar per què era. La meva mare li va explicar que sabia que el meu pare estava en un camp de concentració i necessitava robes, i anava a veure si podia comprar alguna cosa. Llavors, vam sortir ella i jo. Ens vam trobar un home i li vam preguntar que quant eren aquells diners que duiem en moneda francesa. La meva mare li va explicar que li havien donat les companyes del camp de concentració i que anava a comprar roba per al meu pare. Aquell home era espanyol i duia molts anys a França. Ens va dur a casa seva, tenia la seva esposa i els seus fills i ploraven molt. Llavors la senyora va sortir i va portar a la meva mare per al meu pare dues mudes de roba interior, pantalons, mitjons, sabates... En fi, aquella persona els hi va comprar perquè es pogués canviar, a més de pa, formatge i tabac. Dins del pa la meva mare li va ficar els diners que li van donar les companyes, i els hi va enviar.

Aquella família ens va dir que vindrien a veure'ns al camp, però fora dels filats. Així que ja el meu pare es va poder canviar, ens va escriure que estava molt content, però amb pena de veure els seus companys que estaven com ell. Quan vam tenir una altra vegada notícies, ens deia que havien anat uns patrons de Bèlgica, que vivien a Normandia, i que el van treure del camp i el van dur a treballar a la seva masia. Allí estava fora d'aquell infern, també se'n va anar amb molta pena, deixant els seus companys dins d'aquells filats. Així vam

seguir tenint notícies, el meu pare continuava guanyant els seus primers sous i ens enviava algun gir, compràvem algun menjar, ja que el del camp de concentració era pèssim.

Una nit, per sopar, no sé què va passar, el que sé és que no hi havia prou excusats com per a ficar-se les persones amb vòmits i diarrees; enmig del camp es feien totes la necessitats. Van anar algunes dones a la comissaria a preguntar el motiu d'aquelles diarrees i vòmits i el comissari els va contestar: "Ah! va ser el cuiner, es va equivocar i en comptes de posar sal, va posar sosa càustica en el menjar i es va quedar tan tranquil." Llavors aquelles dones li van dir: "Volíeu exterminar totes les dones i nens d'aquest camp de concentració amb la sosa?" En fi, vam poder sobreviure una altra vegada, així anàvem passant els dies amb molt de fred i fam, les dones feien alguna festa perquè n'hi havia del nord d'Espanya, de Bilbao, de Madrid, d'Andalusia, de Catalunya... i allí s'agrupaven i es feia, com dic, alguna festa.

Un dia una bilbaïna va demanar al comissari permís per posar la bandera republicana al camp. Aquella dona es deia María Carpio, es va agafar al pal de la bandera i va fer un míting per a nosaltres. Aquella dona era molt bona, ho havia perdut tot també, i el que deia, tot era veritat sobre el franquisme, que ens vèiem allí despullats de tots els nostres i com a animals. Va arribar el Nadal de l'any 1939, va demanar una altra vegada permís i es va vestir de Pare Noel per a tots els nens que estàvem allí i ens ho vàrem passar molt bé. Tenien un tocadiscs i el vam posar, tocaven cançons espanyoles, recordo que les dones ploraven. Els nens anàvem a escola, ens ensenyaven el francès i l'escrivíem; així, quan havíem de sortir amb permís del comissari al poble, per a comprar fil o paper per a escriure, anava amb la meva mare i demanava el que la meva mare em deia, el que volia comprar, o per a cobrar algun gir que el meu pare ens enviava.

Un dia estàvem jugant al camp i hi havia un carretó, la meva germana Ana va pujar-hi i va saltar amb tanta mala sort que es va trencar el braç, la van dur a la infermeria i li van embenar. Així va estar una setmana, el braç el tenia inflat completament i li feia molt de mal, llavors van acordar a la infermeria i amb el comissari de dur-la a un hospital que hi havia en un poble, Mende, allí la van dur i s'hi va quedar.

La van haver d'operar i s'hi va estar sis mesos. La meva mare només va poder anar a veure-la una vegada, i ella estava a l'hospital amb un altre nen del camp que es va trencar una cama. Estava bé, però molt trista perquè era molt petita i aquell hospital estava lluny.

Així anaven passant els dies en aquell camp de concentració. Venien els francesos a mirar des de fora del filat com si fóssim feres, els nens ens deien en francès que quan tornéssim a Espanya, Franco ens tallaria el cap; i nosaltres també els dèiem que a ells els hi tallaria Hitler. I ens llançaven pedres, en fi, eren unes baralles entre nens, finalment havia d'intervenir el comissari.

Un dia que vam sortir la meva mare i jo al poble, es va acostar una dona i li va preguntar a la meva mare si volia rentar-li roba i la meva mare li va dir que havia de demanar permís al comissari, i si li donava, hi aniria. Quan vam anar li va dir i el comissari li va contestar que bé, però que no se li ocorregués més. En fi, li van deixar anar, i a mi, és clar, per a explicar-li les coses. Quan hi vam anar tenien roba d'un any guardada, com si estigués neta en armaris, i la meva mare va començar a rentar-la en un riu. Hi anàvem amb uns cossis molt grans plens de roba, així hi va estar cinc dies. Quan venia gent, amics d'aquells francesos, ensenyaven la roba i deien: que neta i que pocs dies hi ha estat. A la meva mare se li van inflar els braços i les mans, i, quan li van pagar, li van donar el canvi en pessetes, unes 25 pessetes. La meva mare es creia que m'ho regalaven a mi i no!, era el que li pagaven aquells usurers, a una pobra dona, refugiada estrangera, però la meva mare em va dir: "Carmela! digues-li en francès que nosaltres havíem vingut fugint de Franco perquè era un criminal, i ara resulta que aquí som criminals i a sobre em volen explotar." I la meva mare els va llançar els diners a terra i no ho va agafar, i ens en vam anar. Quan vam arribar al camp de concentració la meva mare ho va explicar, i totes les dones volien anar a la casa d'aquella gent per a dir-los que eren uns explotadors d'aquells indefensos espanyols, que estàvem allí per culpa d'un dictador com ells; però no els hi van donar permís. La meva mare els va treure la merda a aquella gentussa, ja que ells no se la treien fins que no arribava l'estiu, perquè feia molt fred.

Així passaven els dies i els mesos des de mitjan abril de 1939 fins al final de 1942. En aquells dies el meu pare ja era a Normandia. Ens escrivia, i un dia vam tenir notícies que hi havia una expedició cap a Mèxic, vam anar a veure si nosaltres podíem sortir en aquella expedició, ell estaria també amb nosaltres, però no vam sortir, ja que la Segona Guerra Mundial va esclatar el setembre de 1939. Nosaltres ja vèiem coses anormals al camp de concentració, com ara que a la nit treien la llum i venien uns militars pel camp de concentració. En fi, que no vam poder sortir cap a Mèxic, sinó al contrari: va haver-hi l'ordre que tots els refugiats, que estàvem en camps de concentració, dones i nens, hàviem de tornar a Espanya. Quan ens van comunicar aquella notícia, ens va entrar molta por a tots! Tornar a Espanya amb Franco, sense saber si el meu pare hi venia o no; i el que ens esperava per passar.

Vàrem escriure al meu pare dient-li les ordres que hi havia, i el meu pare ens va contestar que marxéssim, que ell no podia venir perquè tenia un contracte; i així que nosaltres vam fer els paquets amb sacs. Vam ficar-hi la poca roba que ens havien donat, roba d'abric i roba interior i, quan ens van dir que podíem sortir, ens van ficar en el tren cap a Hendaia. En arribar a la frontera vàrem baixar tots els refugiats, dones i nens, cada família era de llocs diferents. Allí ja els guàrdies civils i policies es van fer càrrec de tots, quin panorama es veia allí quan els civils van dir que ens poséssim en fila, els nens a part, jo amb les meves dues germanes, una amb dos anys i l'altra també petita. La meva mare i la meva padrina van haver d'anar amb els altres perquè miressin els fixters. Jo, quan em van deixar allí sola amb les meves germanes, em vaig posar molt malament, recordo que cridava: "No s'emportin la meva mare!, no la matin ni a ella ni la meva padrina." Els civils, quan van veure aquella escena, em van agafar la mà a mi i a les meves germanes i em van dir: "No ploris petita, a la teva mare no li passarà res, van a veure si el seu nom hi és." I ens van dur a un local on hi havia noies vestides de blau, que eren falangistes. Ens van donar gots de llet, que, per cert, jo no en vaig voler. A les meves germanes els vaig dir que en beguessin i en van beure, però jo només volia veure la meva mare. Per fi van tornar tots de la comis-

saria de policia, després d'haver mirat els fitxers, i ens van conduir a uns salons per a passar la nit. Això era al març, cap al 10 o 12 de març de 1942, i érem a Bilbao.

L'endemà al matí, ens van dur a l'estació, ja conduïts per la Guàrdia Civil, com si fóssim assassins o lladres, ens van ficar en vagons on ficaven els porcs, els toros o els cavalls. Eren vagons de transport d'animals, allí no hi havia ni vàter, ni res, una finestra amb ferros, i amb molt de fred, sense menjar res, portàvem alguna llauna de conserves de França i algun pa, i això menjàvem fins que es va acabar. Com dic, no hi havia vàter ni res i allí fèiem pipí i, si teníem ganes d'anar de ventre, en un paper, i ho llençàvem per la finestra, per una de reixes que hi havia al vagó. Així anàvem avançant fins que vam arribar a Madrid, llavors ens van dur a una altra estació per a agafar el tren que ens duria a Andalusia, en un altre vagó igual, com els porcs, sense menjar, ni diners; calculin com anàvem, això va ser el *Generalísimo* porc que ens va acollir amb afecte d'animals.

Per fi vam arribar a Antequera, a aquella estació. Era el dia 18 de març de 1942. Sense tenir a ningú que ens esperés, perquè els meus oncles, dos que es van quedar i la meva àvia per part del meu pare, ni tan sols sabien si vivíem. La meva mare em va dir si jo em recordava d'on vivia la meva àvia paterna. Jo li vaig dir que sí. Llavors hi vaig anar juntament amb una de les meves germanes; hi havia gairebé un quilòmetre des de l'estació fins a la casa de la meva àvia, jo duia un abric beix, que la meva mare m'havia fet d'una flassada quan estàvem en el camp de concentració. Allò no s'havia vist llavors per allí, ja que l'abric tenia un pèl llarg, així que la gent em mirava per on passava. Vaig arribar al carrer on vivia la meva àvia i hi havia un home que parlava amb una dona, vaig veure que aquell home em mirava molt i li va dir a la dona: "Rosario, no s'assembla aquesta nena a la filla del meu oncle Miguel?" I va contestar la dona: "Escolta, doncs sí!" I el meu cosí va contestar: "Però si no hem sabut res d'ells durant la guerra, potser estan morts." Aquell home era el meu cosí, que tenia 19 anys més que jo. Llavors jo vaig entrar a la casa i ell va venir darrere, i va entrar també, jo vaig començar a cridar la meva àvia i em va dir: "La teva àvia com es diu, nena?" Llavors jo li vaig dir: "Dolores Soto Navas." I em

va dir: “La teva àvia és també la meva, tu no em coneixes a mi?” I jo li vaig dir que no. Llavors em va explicar coses de la meva infància que ell sabia, perquè jo passava molts dies amb ells i ja vaig veure les seves faccions i el vaig reconèixer. Em va agafar en braços i imagineu-vos l’escena que allí es va formar. Vaig escoltar el crit de la meva àvia, que va venir del jardí, plorant, preguntant on estaven els meus pares. Jo els vaig dir que la meva mare i la meva padrina estaven a l’estació amb la meva germana Ana, i que el meu pare s’havia quedat a França. La meva àvia va donar gràcies que no hagués vingut, perquè tenia por que el matessin. Van avisar els meus oncles i van anar a l’estació a portar els paquets que portàvem i dur-los a casa de la meva àvia. Després, quan ja va arribar la nit, vam anar a casa nostra, la qual havíem deixat per a sortir fugint l’any 1936. Aquella casa no era la mateixa, sense res dintre, tot va ser saquejat, les fotografies que penjaven de la paret les van clivellar a trets, i al meu padrí li van deixar només una sola habitació i els falangistes van ficar-hi uns inquilins. La meva padrina va parlar amb ells perquè se n’anessin, i aquelles persones van comprendre que aquella casa no era d’ells i van buscar casa a una altra banda i se’n van anar. Així nosaltres vam poder entrar una altra vegada a casa nostra i ja va començar la misèria.

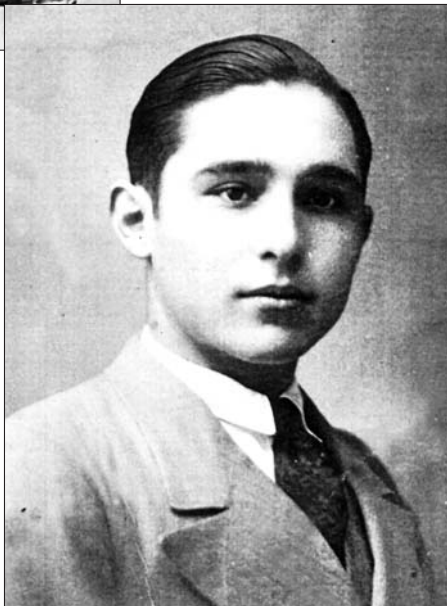
La meva mare se’n va anar a fer de minyona a casa d’uns senyors, als quals abans de la guerra la meva padrina els duia la llet, però durant la guerra van fer aquell senyor jutge militar. Es van assabentar que havíem arribat de França i van cridar la meva mare perquè treballés a casa seva com a cuinera, però la meva mare va sofrir molt allí perquè jutjaven moltes persones; sortien amb pena de mort i els familiars, quan ho sabien, formaven un drama. Allò era una llàstima, així treballava la meva mare en aquella casa sense poder dir res a ningú, i pensant si quan arribés el meu pare de França li passaria a ell el mateix.

La meva padrina anava a treballar al camp, a la recollida d’oliva i a la remolatxa. Bé, treballaven quan els avisaven, i el meu padrí guardava un ramat de cabres d’un *señorito*, ara ja no eren seves sinó d’un altre; guanyant una misèria. Nosaltres anàvem al col·legi, perquè això sí, els pobres volien que aprenguéssim i no ens van posar a servir,

La seva àvia, Socorro López Lasa, i la seva mare, Carmen Madrigal López i el seu avi, Antonio Madrigal Hidalgo (afusellat el 22 d'agost de 1936).

Col·lecció Família Quesada Jiménez.

El seu cosí Juan Priego Jiménez va morir a mans dels franquistes, als 22 anys, el 1936.

Col·lecció Família Quesada Jiménez.

sinó al col·legi. Quan arribàvem a casa nostra, a la sortida del col·legi, les nenes del carrer en què vivíem, veïnes amigues d'abans de la guerra, quan ens veien s'apartaven de nosaltres i deien a les altres nenes: "No jugueu amb elles que són rojos i han vingut de França!" I no ens volien. Passat un temps, ja venien a jugar, perquè no érem lladres ni criminals, només teníem un ideal. Bé, i per a anar al col·legi, ens havíem d'apuntar a la Falange. Anaven els falangistes al col·legi, ens treien en fila i havíem d'anar cantant el "Cara al sol". Llavors aquelles feixistes maleïdes em feien pessics al braç, perquè l'aixequés. Un dia ens van castigar a fer set voltes al camp de futbol corrent.

Com que l'economia a casa era molt poca, el senyor on la meva mare feia de cuinera es va encarregar d'apuntar-nos a un menjador de la Falange. Vam anar-hi potser tres dies. Com que jo era la més gran de les meves germanes, no hi volia anar. Abans de menjar havíem de resar, després cantar el "Cara al sol", quan et posaven el plat ja no tenies alè per a agafar la cullera. Tampoc no aixecava el braç i els nens, que eren bastants, ens escopien al plat i ja no menjàvem. Així que vàrem deixar d'anar-hi i menjàvem el que podíem. Tot això succeïa entre els anys 1942 i 1947. Bé, com explicava abans, el meu padrí guardava les cabres d'aquell *señorito*, anava a la serra on pastaven les cabres amb més llibertat i un dia, estant a la serra, se li va acostar un home i li va dir: "Abuelo, ¿me da usted candela?" N'hi va donar, li va donar les gràcies i un cigar. Quan se'n va anar, li va dir: "Con Dios abuelo." Quan va arribar l'hora de tornar a Antequera, el patró li va dir al meu padrí que havia d'anar a la caserna de la Guàrdia Civil, quan hi va arribar els guàrdies civils li van dir que l'havien vist parlar amb els maquis que hi havia a la serra. El meu padrí no va comprendre la paraula *maquis* i li van repetir: "Sí home!, els rojos que queden amagats allí." Llavors ell li va dir que només li va donar "candela" a un home, i li van dir: "Ahora sí te vamos a dar candela." Li van rebentar la cara i li van dir: "Ya puedes irte a tu casa si das con ella, porque te hemos arreglado bien para que nunca hables más con esos puercos rojos." Així va arribar a casa, feia pena veure'l. Llavors la meva padrina i tots li vam preguntar què havia passat i el pobret ens va dir, perquè no passéssim pena, que li havia agafat un mal de queixal i

se li havia reventat la cara, i la meva padrina la hi va curar, però feia pena de veure'l. I així va continuar sortint amb les cabres i amb la por que vinguessin altra vegada a demanar-li *candela*. Ja era molt vellet i no podia continuar sortint amb les cabres, perquè havia de caminar molt fins a arribar a la serra i gairebé sense menjar.

Llavors un senyor, que tenia carros per a recollir les escombraries, li va donar feina. Les escombraries les duïen a unes pedreres que hi havia als afores d'Antequera, i el meu padrí rebuscava els draps vells, paper, coses de metall i ho duïa a vendre de nits a un recollidor que es deia "*trapero Canalito*". Aquest era el nom d'aquell local, però l'amo dels carros anava a l'hora de pesar-li tot el que havia recollit, i, si li donaven sis pessetes, a ell n'hi havia de donar tres. I el pobret, en ple hivern amb el fred, les gelades i totes les inclemències del temps, aguantava; igual passava a l'estiu, amb aquella calor abrasadora en aquell clot, aguantant un dia, un altre mes, un altre any; per a poder portar alguna cosa a casa. I aquell usurer li agafava la meitat. Així van passar bastants anys, les cases comercials llençaven en sacs formatges, pernils i tota classe d'embotits als carros de les escombraries i allò ho descarregaven en aquell abocador. I el meu padrí ho provava i veia que es podia menjar, ell ho provava primer i, llavors, ho duïa a casa i menjàvem d'allò que havien llençat, perquè ja no ho podien vendre; però, encara que es pogués vendre, nosaltres no podíem menjar ni comprar res.

Aquesta era la vida que ens va quedar per passar amb el règim franquista. Nosaltres continuàvem al col·legi, però, quan arribaven les vacances, la meva padrina i jo anàvem al camp a l'estiu per a recollir flor de malva. Dúiem un sac cadascuna i buscàvem per tot el camp, caminant per molts camins i camps plens d'espines i bardisses, per a després dur-les a vendre a la farmàcia. I li donaven molt poc, però si n'hi havia per a comprar el pa de racionament ja era alguna cosa. Quan arribava l'hivern, la meva mare i la meva germana Ana anaven a buscar llenya de brancatges per a encendre foc a la nit, perquè només teníem un petit braser; i en la xemeneia enceníem aquelles branques. Venien totes ben esgarrapades, ja que havien de ficar-se en llocs on no es podia passar, però així ens podíem escalfar.

No teníem per a comprar res, malgrat tot nosaltres sempre anàvem polides al col·legi, perquè la meva mare ens rentava els vestits de nit i al matí ens els posava nets; i anàvem al col·legi ben netes i ben pentinades. Tot això durant tot el temps que vaig anar al col·legi; però quan vaig complir els catorze anys, em van donar el graduat escolar que em va omplir d'alegria, perquè ens van fer una festa a totes les nenes que havíem aconseguit aquell diploma. Jo ja vaig haver de deixar el col·legi i la meva mare va decidir posar-me a cosir. Em va dur a casa d'una modista perquè aprengué a cosir, amb l'ajuda dels meus padrins, perquè no volien que anés a fregar terres. I així va transcórrer la meva adolescència. Si hagués hagut tot això que hi ha avui, jo hauria estudiat alguna cosa, però només podien estudiar els rics. Bé, jo vaig seguir cosint i vaig anar aprenent. Llavors la meva padrina va posar un lloc de fruita al mercat. Anava a Màlaga, ja que una germana d'ella, que estava bé, li havia deixat cinc-centes pessetes; i amb aquests diners es va dir: "Aniré a Màlaga en el tren de mercaderies al matí i arribaré a la nit, a les onze de la nit." I així ho va fer, anava a Màlaga, comprava plàtans, una mica d'arròs i sucre, i amb tots aquells embalums i paquets anàvem el meu padrí, la meva mare i jo amb aquelles caixes, una espècie de cistelles, que pesarien uns 25 quilos, des de l'estació fins a casa nostra. Hi havia dos quilòmetres de distància i jo no podia, però calia ajudar. I l'endemà els venia a la plaça a sis pessetes la dotzena, i l'arròs era d'extra-perlo i el sucre també. Venien persones que podien i el compraven, però, quan passàvem pel burot, havíem de passar amb molt de cura, perquè no ens sentissin, perquè escorcollaven i havíem de pagar; i si li veien l'arròs o el sucre, li posaven una multa i li treien. Així que la meva mare feia de cuinera en aquella casa de senyors, el meu padrí seguia buscant draps vells i la meva padrina venia al mercat. Semblava que anàvem un xic millor però tot transcorria amb moltes penalitats, això era entre els anys 1943 i 1947.

Jo continuava cosint al taller, llavors ja gairebé era oficiala i em pagaven sis pessetes a la setmana. Jo les donava a la meva mare i ella ho administrava, ja que ho ajuntava i, quan hi havia prou diners, comprava unes sabates per a alguna de nosaltres quan ens feien fal-

ta. Durant aquells anys, alguns dies, me n'anava al taller, amb només una arengada com a únic menjar o esmorzar, i, és clar, després només feia que beure aigua, i les meves mestres de costura em preguntaven: "Què has menjat, Carmela, que beus tanta aigua?" I jo els contestava ensalada de patates amb bacallà, però ningú va saber que només menjava una arengada. Però cosint hi havia una noia, que es deia Encarnita Verdún, que a l'hora de berenar, que gairebé totes en duien menys jo, moltes tardes em deia: "Carmela, vols menjar-te el meu berenar, que jo no tinc gana?" I jo li deia: "Bé." Llavors el trobava boníssim aquell pa i formatge, i jo li agraiïa molt. I així anaven passant les meves penes i fams, però jo no demostrava res, al contrari, ens tenien enveja les que ens veien, perquè, sense tenir el nostre pare amb nosaltres, ens vam criar amb vergonya i dignitat; perquè la meva mare era molt recta amb nosaltres i els meus padrins també. Ells volien que ningú hagués de parlar malament de nosaltres.

Així anàvem passant la vida. El meu pare era a França, exiliat també en plena guerra mundial. Va estar en tres camps de concentració i, en l'últim que va estar, un granger francès va anar al camp de concentració i li va agradar el meu pare; i el va treure del camp de concentració per a treballar a la seva finca d'agricultor i per al meu pare va ser una sortida molt bona per a deixar aquell infern. Vivia a Normandia i allí hi va estar durant tota la guerra mundial, fins que hi va haver el desembarcament americà; va passar molta por, ja que els alemanys estaven allí. Així va passar el temps. Nosaltres no sabíem res del meu pare. Escrivíem al cònsol francès preguntant pel seu nom i va contestar que havia desaparegut del camp de Bram i vam estar tres anys sense saber-ne res. Fins que un dia vam rebre una targeta que venia de Bèlgica, de la família del patró del meu pare, perquè ells eren belgues i, per mediació d'ells, vam saber del meu pare. Tot això transcorria durant l'ocupació alemanya, ja que quan els americans van desembarcar a Normandia, el meu pare va poder escriure'ns i ja sabíem com es trobava.

Així van passar els anys i ja va poder venir a Espanya l'any 1947, el 22 de desembre. I es va trobar amb les seves filles que ja s'havien fet dones. Jo ja tenia dinou anys, la meva germana en tenia quinze,

Banyoles a la dècada dels cinquanta. *Fons d'imatges de l'Ajuntament de Banyoles.*

Carmen Jiménez quan va arribar a Banyoles, l'any 1951.
Col·lecció Família Quesada Jiménez.

i la petita, que la va deixar quan va anar a la guerra amb sis mesos, la meva germana Lola, en tenia onze. Aquell dia va ser de goig i d'alegria per a nosaltres, i es va presentar a la policia i allí van mirar els arxius i tot estava net. Ell no havia fet res, només tenia les seves idees, era socialista i la policia li va dir que seguís com era abans, igual de bona persona. Li van donar la mà i li van dir: "Amb vostè ningú es ficarà".

I així va transcórrer fins a l'any 1951, quan vam marxar cap a Catalunya, a la província de Girona, perquè al meu pare no li va faltar el treball; però les meves germanes, una tenia catorze anys i l'altra, divuit, no tenien feina, només quan les cridaven per a fer catifes teixides de llana uns senyors particulars que els pagaven 3 pessetes i el menjar. Jo ja anava a cosir a les cases de senyors, que em cridaven per fer algun vestit, i em pagaven 5 pessetes i el menjar. I la meva mare seguia de cuinera en un restaurant, que s'anomenava Plata Bar. I amb això podíem seguir, per això el meu pare va decidir escriure un amic seu, que vivia a Banyoles, per a veure si hi havia treball per a nosaltres. I ens va dir que sí. Va contestar amb una carta perquè ens hi anéssim, i vam tornar a deixar una altra vegada Antequera. El meu padrí va morir als sis mesos d'haver tornat el meu pare de França.

Ens en vam anar cap a Girona i els meus pares ens van ficar en un col·legi de monges, que era per a joves sense feina, i nosaltres ajudàvem les monges. Ens van posar en el taller. Allí vam estar fins que els meus pares van trobar feina, ja que el seu amic li havia deixat una habitació, fins que no van marxar uns inquilins del pis. Aquells habitatges eren d'un senyor, que tenia una fàbrica de sacs immensa, i si hi treballaven tres dones, els donava l'habitatge.

I així va ser com vam començar la vida a Banyoles. A les meves germanes i a mi, ja ens van treure els meus pares del col·legi i ens van dur a Banyoles. Les meves germanes i la meva mare van entrar a treballar a la fàbrica de sacs, es deia l'amo Gimferrer i la fàbrica també tenia aquest nom. Jo vaig començar a anar a cosir a un taller de modistes i ho passàvem bé, ja que el meu pare treballava de paleta i ja entraven a casa els jornals de les meves germanes, la meva mare i

el meu. Així transcorria la vida l'any 1951 quan vam arribar a Catalunya. Els principis van ser durs, perquè, en arribar tants immigrants de tot Espanya, ells es van sentir envaïts i, és clar, ens van començar a posar noms com ara “xarnegos” i “coreans”. I ja hi havia un rebuig cap a nosaltres, però amb el temps es van calmar; ja que ara hi ha ja una barreja de catalans i castellans, andalusos, extremenys, manxecs i d'altres regions; però jo, Carmen Jiménez, estic casada amb un andalús de Jaén i mai oblidaré la meva estimada Antequera, on hi ha les meves arrels i hi tinc encara molta família.

Grup d'habitatges de can Gimferrer quan s'edificava. Any 1949-1950.
Xavier Vilanova. Fons d'Imatges del Pla de l'Estany.

D'un roig encès...

Carmen Jiménez em rep a casa seva, al barri de Canaleta. Es tracta de completar el seu relat autobiogràfic que s'acaba, com hem vist, quan arriba a Banyoles. La conversa té lloc en una tarda plàcida i agradable del mes de juny. La seva filla Michelle (Michela li diu la mare) hi assisteix i intervé amb discreció quan cal precisar algun punt. La conversa flueix, fàcil i amena. Carme Jiménez és una gran conversadora i té una memòria excel·lent. A vegades li costa centrar els temes, i els records emergeixen, potents, trencant l'exposició ordenada dels fets. No és, per tant, una conversa lineal, ni molt menys una entrevista formal. És una evocació, a estones molt emotiva, de fets i episodis d'una vida viscuda amb intensitat i amb passió. Passió per la justícia, per la llibertat, pel socialisme.

Una postguerra difícil

Ella va néixer a Antequera, el 13 de juny de 1928. De ben petita, en temps de la República, ja anava a les manifestacions, a Antequera. Una passió que va començar de molt joveneta. La portaven les seves dues àvies. La portaven també als mítings, a la Casa del Pueblo. La gran tragèdia de la seva infància, la fugida entre morts i bombes i el posterior exili a França no fan més que enfortir aquest sentiment de justícia i llibertat que domina tota la seva vida.

Quan tornen de l'exili, la vida se'ls fa difícil a Antequera. El pare recorda que té un amic, José Rodríguez, que s'havia instal·lat a Banyoles i decideix escriure'l per veure si hi ha possibilitat de trobar-hi feina. El problema és que de l'amic només en saben el nom, José,

i el motiu de la família, els Morillo. I escriuen la carta a José Morillo. La carta va a parar a José Quesada Morillo, que vivia, com José Rodríguez, a les cases del Grup Gimferrer. José Quesada obre la carta, veu que va adreçada al seu veí i la hi dona. És el mateix veí que, com que no sap escriure, li demana, a José Quesada, que escrigui la carta de resposta, amb la invitació a venir a Banyoles.

José Quesada havia nascut el 22 de maig de 1930 a Pelagajar, un poble proper a Jaén, i havia arribat a Banyoles, l'any 1948. Una germana seva, Manuela, era monja de l'hospital. En el llibre sobre les cases del Grup Gimferrer va evocar així la seva arribada a Banyoles: *“El viatge des de Jaén fins a Banyoles va ser una mica accidentat. A Maçanet –el lloc on es feia el canvi de via de tren–, ‘la Guàrdia Civil em va demanar la documentació, els vaig ensenyar la cartilla de racionament del tabac’, i li demanaven també el salconduit fronterer, un document que no portava ni sabia què era. En Quesada tenia divuit anys i havia sortit de Jaén amb un bitllet de beneficència. Quan va ser a Girona ja l’esperaven dos policies, un per cada costat, que el van portar fins a la comissaria. El van retenir dos dies sota la sospita que volia anar a França. Després de diverses explicacions i un cop es va desfer el malentès per part de la policia, ‘em van deixar continuar el viatge fins a Banyoles’”*. Un cop arribat, va anar a veure la seva germana monja a l'hospital, que aleshores era a Can Santano, al carrer de Girona. En sortir, va anar a demanar feina a Can Franch (*Hijos de Narciso Franch*), que es trobava pràcticament al davant: *“Els vaig demanar feina, me la van donar i ja no vaig tornar a Jaén.”* Durant un temps va viure a casa de la família de la Lola Marín, fins que, un cop van estar acabats els pisos de les Saques, va fer venir la resta de la seva família, pares i germans i es van instal·lar tots al primer bloc de les cases del Grup Gimferrer.¹

Tornem, però, a la família Jiménez. Animats per la resposta rebuda, decideixen abandonar Antequera i traslladar-se a Banyoles. El matrimoni, les filles, l'àvia, tots surten d'Antequera el 13 de setembre de

¹ *Les cases del Grupo Gimferrer. El record dels primers estadants, 50 anys després*. Banyoles, Comarcal del Pla de l'Estany, 2001, pàg. 24.

Les dues germanes Jiménez a la seva casa del Grup Gimferrer. D'esquerra a dreta: José Quesada, Carmen Jiménez, Ana Jiménez i Narcís Ramió. Aviat, les dues parelles es casaran. Narcís Ramió i Buenaventura era nebot de Caterina Buenaventura. Per tant, el seu oncle Joan Ribas havia estat afusellat per les autoritats franquistes, i les seves cosines Maria i Margarida Ribas eren a l'exili. *Col·lecció Família Quesada Jiménez.*

Les cosidores de Can Barris. Carmen Jiménez és la tercera de la dreta. Al seu costat, la segona de la dreta, hi ha la Ramona García, la mestressa de Can Barris. *Col·lecció Família Quesada Jiménez.*

1951. Carmen Jiménez té molt d'interès a deixar constància que no eren uns arreplegats ni vivien en la misèria: *“No veníem descamisats ni res, nosaltres teníem els nostres abrics llargs, les nostres sabates, nosaltres no estàvem en la misèria, no. El meu pare tenia abric, barret, aquí no se'l va posar mai.”* El pare, Miguel Jiménez, va trobar feina a la construcció. La mare, Carmen Madrigal, i les germanes, Ana i Lola, van entrar a treballar a les Saques. Ella va anar a cosir en un taller de modista, a Can Barris. La família va anar a viure al quart bloc de les cases del Grup Gimferrer. Un bon dia, mentre la Carmen remena fotos i papers, en José Quesada descobreix al carta que va escriure: *“Un dia estàvem a casa d'aquest amic del meu pare, i jo tenia una capsa amb totes les fotos i les ensenyava a la filla de l'amic del meu pare, i el meu marit, ell tenia xicot a aleshores, venia de treballar i sempre es posava a la planta baixa on ells també vivien, a l'ampit de la finestra, a saludar els seus amics. I aleshores una de les filles, amiga meva també, li va dir: 'José, mira, et presento la meva amiga d'Antequera, que ja han vingut.' Jo li parlava de vostè, 'molt de gust de conèixer-lo'. I mirant les cartes, va veure la carta, el meu marit, i va dir: 'Aquesta carta l'he escrita jo!'”* L'anècdota acaba bé: José Quesada i Carmen Jiménez s'enamoren i es casen, el 1954. Sovint en José deia: *“Qui m'anava a dir a mi que jo havia de cridar la meva dona!”*

Poc temps després la blanqueria de Can Franch del carrer Girona tanca (1954) i José Quesada entra a treballar a les Saques. Tenen la primera filla, Maribel (1957). El sou era escàs i per mirar de millorar les condicions de vida, l'any 1958 en José i la Carmen es traslladen a França i s'instal·len a Baó, a prop de Perpinyà, on van viure durant catorze anys. Allí neix la segona filla, la Michelle (1963). En una entrevista que Joan Solana li va fer l'any 1982,² José Quesada explicava que va treballar de pagès, una feina molt dura que abans no havia fet mai. En la mateixa entrevista, Carmen Jiménez va afegir: *“Jo vaig anar a treballar amb ell, a recollir fruita, a recollir julivert, que tampoc no ho havia fet mai en la meva vida. Estava com una gitana, negra com*

² Joan Solana: “José Quesada i Carmen Jiménez. Andalusia en el record”, a *El Bagant*, núm. 16 (juliol de 1982).

el carbó.” L’any 1972, mentre estaven de vacances a Jaén, José rep una oferta de feina de les Saques, en millors condicions, l’accepta i la família torna a Banyoles. Així és com ho recordava en l’entrevista esmentada:

“La vida també es va posar malament allí. Vam venir de vacances i quan érem a Jaén, ens van telefonar de Banyoles dient que abans de passar la frontera em volien veure a la fàbrica. I, sí, sí, quan vaig arribar vaig anar a la fàbrica, vaig estar parlant amb en Tallada. Vaig dir-li:

– Bé, què voleu?

– T’interessa tornar una altra vegada?

– Això depèn. Depèn del que es guanyi.

– Es guanyarà tant.

– Amb una condició: fer les hores extraordinàries que vulgui.

Ja no em calia treballar al camp guanyant una pesseta més si al final de l’any l’has de perdre, perquè si plou ho perds. El francès també té això. T’estima molt, però si plou no se’n recorda de tu. Vaig tornar a França, em vaig acomiadar i vaig venir cap aquí.”

Jo no sóc coreana, jo sóc andalusa

Bona part de la conversa es dedica, com no podia ser d’altra manera, a l’evocació de la Banyoles que la Carmen va trobar quan va arribar. Els primers records es refereixen al ball de Can Xampinya. A la Carme li agradava molt ballar. En un ambient on tothom es coneixia, l’arribada d’una noia jove i guapa, molt vistosa, va causar sensació. *“Quan nosaltres vam arribar a Banyoles jo era molt prima, alta, amb el cabell molt llarg, molt ondulat. No sé, no era lletja...”* Encara recorda, divertida, l’entrada triomfal al ball de Can Xampinya, amb una colla de nois que van fer juguesques per veure qui la treia a ballar i com ella els va esguerrarr la jugada.

També recorda amb simpatia les companyes cosidores de Can Barris. Treu una fotografia i les va recordant una a una: aquesta és la Francisqueta, aquesta és la Vilanova, aquesta vivia a les Rodes, aquesta és la cosina de la Lero, aquesta és de Corts, la Isabel, aques-

ta era jo, aquesta és la de Can Barris, la Ramona Garcia, aquesta és la Rosita Lero, aquesta és la Cinta, aquesta és la dona d'en Font, fuster de la Plaça...

No tot són bons records, però. Els problemes d'adaptació van ser greus i encara avui els recorda amb amargor. Encara no ha paït, al cap de més de cinquanta anys, que els titllessin de coreanos i xarnegos. "No, jo no era coreana. Jo sóc andalusa", els deia. En aquest punt, els records són foscos i desagradables: hi havia baralles, a vegades força violentes, no els volien llogar pisos. *"Nosaltres ens vam casar i ens vam haver de quedar en el grup de Gimferrer, amb tres habitacions que hi havia, una la meva germana, perquè ens vam casar el mateix dia, una altre jo i els pares en una altra amb la meva germana petita, hi havia qui anava al cine i preguntava on seien els xarnegos, per no seure junts."* Les tensions van durar molt de temps. *"Quan nosaltres vam anar a França, el 1958, ja s'havia calmat la cosa, perquè ja hi havia una barreja. La meva germana es va casar amb un català, en Narcís Ramió i Buenaventura",* que era nebot de la Caterina Buenaventura, el marit de la qual, Joan Ribas, va ser afusellat per les autoritats franquistes. Quan tornen de França encara hi havia alguna cosa, la seva filla Maribel es baralla amb una companya d'escola que li diu xarnega. La filla li contesta: "Jo no sóc xarnega, jo sóc catalana perquè he nascut a Banyoles."

Evidentment, no tot és negatiu, hi ha qui la defensa. Un altre dia, mentre espera a la perruqueria de Can Lero, s'hi presenta una veïna i li demana hora: *"Teresina, puc venir, però no quan vinguin els xarnegos?"* I la Teresina li contesta, enèrgica: *"Escolta'm bé, aquí poden entrar totes les persones que jo vulgui, i no tornis més a dir aquesta paraula. I a tu, avui no et pentinaré. Busca't una altra perruquera."*

A més, ella mateixa utilitza la millor defensa, és a dir, un bon atac. Quan una vegada li van dir xarnega, va contestar: *"Mira, xarnega ets tu, sou vosaltres, així li ho vaig dir, quan la guerra de la Independència hi va haver aquí a Catalunya molts francesos, molts. Els soldats catalans eren a la guerra, les dones anaven al llit amb els francesos, i neixien els xarnegos. Així li ho vaig dir. I es va quedar parada: 'I tu com ho saps?', em va dir. 'Perquè jo he llegit molt', vaig contestar."* De fet, el que fa és aplicar la primera accepció de la paraula *xarnego*, segons el diccionari: "fill d'una perso-

na catalana i d'una no catalana, especialment francesa” i la contraposa a la segona accepció (“immigrant castellanoparlant resident a Catalunya”).³ Totes dues accepcions són despectives, però la primera afecta els orígens familiars i no els usos lingüístics o la manca de voluntat d'integració.

Afortunadament, però, ara ja tot és molt diferent: *“Jo tinc molts amics que són catalans i que m'estimen molt. Jo ho veig perquè quan va morir el meu marit, hi havia gent al carrer que no cabia a l'església. Quants catalans han dit: què bona persona que era! L'estimaven moltíssim. I jo els aprecio moltíssim. Si jo he viscut aquí més que allí! Ara, oblidar les arrels, no, no les oblidó.”*

Quan a mitjan segle XXI, algú parli d'aquests temes amb alguns dels subsaharians, marroquins o sud-americans que, aleshores, portaran més de cinquanta anys vivint entre nosaltres, no sé si els records seran també tan negatius. Les paraules *moro*, *sudaca* i, segons en quin to, *negre* tenen també la mateixa càrrega negativa que tenien la de *coreanos* o *xarnegos*. I la discriminació que sentien els nous banyolins d'aleshores la poden sentir els nous banyolins actuals.

Visca el socialisme!

José Quesada va estar relacionat amb la UGT des dels primers temps de la presència d'aquesta organització sindical després de la guerra. Per la seva banda, Carmen Jiménez, juntament amb el seu marit, van militar al PSC des del començament.

Els seus records sobre els anys de la transició ens permeten evocar uns temps que cada cop són més llunyans i que són massa desconeguts per a les noves generacions. Recordem breument els fets, per situar correctament les evocacions de la Carmen Jiménez. El general Franco va morir al llit, el 20 de novembre de 1975, després d'u-

³ *Diccionari de la llengua catalana*, de l'Institut d'Estudis Catalans. Barcelona, 1995.

na llarga agonia que tot el país va seguir amb l'ai al cor. La dictadura franquista havia rebut un primer cop important amb la mort de l'home fort del règim, l'almirall Carrero Blanco, que va morir víctima d'un mític atemptat perpetrat per ETA el 1973. Els anys finals del règim, marcats per la progressiva decadència física del dictador, van ser intensos i conflictius. En política exterior, el conflicte del Sàhara, amb la Marxa Verda orquestrada pel Marroc, va acabar amb la retirada espanyola d'aquest territori africà. A Catalunya, l'Assemblea de Catalunya, creada el 1971, va aglutinar la protesta popular amb una programa unitari de quatre punts: amnistia general per als presos i exiliats polítics, llibertats democràtiques fonamentals, restabliment provisional de les institucions i dels principis configurats en l'Estatut de 1932 i coordinació amb els altres pobles peninsulars en la lluita antifranquista. El règim, però, que havia començat amb un bany de sang, va acabar matant. Si als anys negres de 1939, 1940, 1941... a Franco no li tremolava el pols en signar les penes de mort, tampoc li va tremolar, malgrat el Parkinson que patia, quan va signar les penes de mort de cinc militants antifranquistes que van ser afusellats a finals de setembre de 1975, poques setmanes abans de la mort del dictador. El règim, que havia començat amb sang i violència, acabava amb sang i violència.

A la mort del dictador van seguir uns mesos difícils i tensos. Franco havia desaparegut, però tota l'estructura de poder de la dictadura romania intacta. Els anomenats poders fàctics, un eufemisme per evitar parlar de l'exèrcit, les forces policials, el poder judicial, l'extrema dreta franquista... imposaven la seva llei al carrer i controlaven les instàncies de l'Estat. Un govern presidit per un franquista intransigent, Carlos Arias Navarro, intentava falsos aperturismes. És el temps en què l'Assemblea de Catalunya va llançar un eslògan unitari que aviat van cridar milers de ciutadans: "Llibertat, amnistia, estatut d'autonomia." És el temps en què Fraga Iribarne, que aleshores era ministre de l'Interior, va pronunciar una frase molt significativa: "*La calle es mía.*"

Finalment, el juliol de 1976, el rei Joan Carles va nomenar cap de govern un altre personatge de l'aparell franquista, Adolfo Suárez, que va iniciar l'etapa de la transició. En uns mesos plens de tensions

i ensurts, es van anar legalitzant els sindicats i els partits polítics i es va promulgar una amnistia. Vagues, manifestacions, episodis de violència de l'extrema dreta, per una banda, i de grups terroristes com el GRAPO i ETA, per l'altra, van protagonitzar el dia a dia d'aquests mesos apassionants, fins a arribar a les eleccions generals del juny de 1977 i la promulgació de la Constitució de 1978, encara vigent avui. Les eleccions municipals van arribar més tard, el 1979. A Catalunya, després de la gran manifestació de l'Onze de Setembre de 1977 i del retorn del president Tarradellas, es va promulgar l'Estatut d'Autonomia de 1979 i es van celebrar les primeres eleccions al Parlament de Catalunya, el 20 de març de 1980. Aquest règim democràtic, encara feble, va patir una prova de foc amb l'intent de cop d'estat del 23 de febrer de 1981, sortosament fallit.

Carmen Jiménez va viure intensament aquests anys. Recordava vivament la mort del dictador. El seu marit sortia de casa per anar a treballar quan per la ràdio van donar la notícia. Ella va sortir a l'escala cridant: *"¡José, el pájaro ya se ha muerto!"* I després se'n va anar a treballar a Can Xampinya portant un mocador vermell al coll. No va tenir por, aleshores. La por va venir més tard, quan hi va haver el cop d'estat del 23 de febrer de 1981.

Militant del PSC de Banyoles, va participar amb entusiasme en les activitats del partit. Recordava que va fer una pancarta amb dos coloms. *"Després en vaig fer una altra, molt gran, que era tot un poble, amb els nens descalços. La van posar a la plaça Major."* Les primeres reunions de l'incipient PSC banyolí es feien a casa de Jaume Fàbrega, a la plaça de les Rodes. Carmen Jiménez recorda molt bé aquestes reunions i també la presència a Banyoles dels dirigents del partit, com ara Joan Reventós i Ernest Lluch, amb qui la unia una bona amistat. Per a ella, ser socialista vol dir lluitar per millorar la condició dels seus conciutadans. Així ho va expressar en un míting de propaganda política que va fer a Serinyà: *"El partit socialista no és només un partit electoral. No. No es pot acabar dient jo vaig votar i ja n'hi ha prou. No. S'ha de lluitar en tota mena d'accions, sempre que aquestes lluites siguin pacífiques. Sí, companys, s'ha de lluitar a les fàbriques, a les obres, i tota la classe treballadora ha de defensar els seus drets. Per exemple, en associacions de veïns. Suposo que vosaltres, companys,*

tindreu problemes en els vostres barris. Us heu d'unir i organitzar aquestes associacions de veïns i així podreu aconseguir alguns resultats que fins ara no havíem aconseguit."

Però no només eren paraules. La Carmen va participar en diverses mobilitzacions ciutadanes, com ara la manifestació contra la tala d'arbres a Porqueres. Esmentem també una actuació que fa referència al barri de Canaleta, on s'havien traslladat a viure. En aquells anys de la dècada de 1970, els equipaments del barri eren força deficients: *"Aquest camí que tenim ara era un camí de carro. Veníem a la nit de treballar a la discoteca, a Can Xampinya, a les quatre del matí, i portàvem una llanterna per veure per on anàvem. Si plovia, tot era fang. Quan passava un cotxe, t'havies de ficar als camps."* Un bon dia, la Carmen va decidir que allò no podia seguir així: *"Vaig buscar llaunes de conserva, un martell i claus. Vaig anar a can Quer, l'adrogueria, a comprar espelmes. I em vaig posar a clavar una llauna, la tapa, a cada pal de la llum, i l'espelma encesa. I cartells. I posava: 'Ayuntamiento vergonzoso. Volem que ens arreglin el camí i que hi posin llums."* Val a dir que la reivindicació va tenir èxit i ben aviat hi van posar il·luminació.

No oblidem, però, que ens trobem en els anys finals del franquisme i l'inici de la transició i que l'extrema dreta no es resignava a desaparèixer. Això vol dir que sovintegen les amenaces. Un dia, com que no tenien telèfon, algú va telefonar a una amiga i veïna: *"Digues a Carmen Jiménez que li donarem una pallissa i la matarem."* Un altre dia en què pensava anar a recollir firmes a la plaça Major reivindicant una major protecció de l'estany, la van avisar que no hi anés, que la matarien *"a palos"*. En una altra ocasió, el dia dels Dolors, van telefonar a la seva germana Ana i li van dir: *"Vostè és germana de Carmen Jiménez, oi? Doncs digui-li que no es fiqui en tants embolics, que la matarem."* Un altre dia, l'amenaça és més elaborada i més macabra: va rebre una carta que contenia un cartró retallat en forma de taüt dins del qual, quan s'obria la tapa, apareixia una dona dibuixada amb el nom de Carmen Jiménez. En una altra ocasió, ja en plena transició, anava amb Jaume Fàbregas en un cotxe ple de propaganda socialista, i els van avisar que tiressin per un altre carrer perquè venia una colla de Fuerza Nueva amb cadenes i pals, destrossant-ho tot. Només

hem de recordar el brutal assassinat dels advocats d'Atocha, a Madrid, el 1977, per veure que les amenaces no eren per riure i que calia tenir les idees molt clares i l'esperit molt fort per seguir endavant.

El moment més destacat de tota aquesta activitat pública va ser quan va intervenir en la celebració de l'Onze de Setembre, que es va fer a la plaça Major de Banyoles. L'acte es va celebrar el dissabte 10 de setembre, per no perjudicar l'assistència a la manifestació que havia de celebrar-se a Barcelona el dia 11 i que es preveia –tal com va ser– massiva. En un ambient de festa i reivindicació alhora, moltes finestres i balcons de Banyoles lluíen la senyera. Com és habitual a les festes banyolines, la celebració va començar amb una ballada de sardanes i després va tenir lloc el míting, al qual van assistir unes 2.000 persones. Presentats per Pere Feliu i Oliveras, van intervenir Carmen Jiménez, com a representant del PSC i la UGT, Jordi Xena, com a representant de l'Assemblea Democràtica de Banyoles, i Francesc Ferrer i Gironès, que aleshores era senador per l'Entesa dels Catalans.

Ella recorda molt vivament com van anar les coses:

“Va venir Carles Hereu aquí a casa i em va dir:

– Carmen, aquesta tarda has de fer un míting.

– Ai, Carles, per favor, jo no he parlat mai en públic.

– Doncs ho has de fer, perquè ja està tot preparat.”

Ella intenta resistir-se, però en Carles Hereu insisteix, el marit l'anima a fer-ho (“fes-ho, fes-ho, tu en saps”, li diu) i la Carme, al final, ho accepta. Es posa un vestit vermell i un cinturó amb la bandera republicana. Quan s'acosta l'hora, entra als Catòlics i demana una til·la. *“I em vaig beure la til·la i li vaig dir: ‘Faci-me'n una altra.’* I quan va arribar l'hora, puja a la tribuna i llegeix un escrit reivindicant l'Estatut de Catalunya. Recorda molt bé que en plena intervenció es van apagar les llums, per sabotatge o per accident. La gent va encendre mistos i encenedors. *“Però jo duïa una llanterna a la bossa i vaig seguir parlant.”*

Què va dir la Carme en el seu parlament? Pel seu interès documental reproduïm les seves paraules. I ho fem en castellà, no sols perquè és la llengua en la qual va ser pronunciat el parlament, sinó

perquè en la seva intervenció la Carmen va fer referència a la particular situació sociolingüística de Catalunya:

“¡Compañeros!

Permitid que os hable en mi lengua y disculpadme si no utilizo el catalán, que entiendo pero con el que no sabría expresarme correctamente. Soy inmigrante. Formo parte de los miles de personas que hemos tenido que dejar nuestras tierras huyendo del paro y de la explotación para encontrar trabajo lejos de nuestros hogares. Quisiera que esta fuera la voz de los andaluces, de los extremeños, de los gallegos, murcianos, aragoneses, castellanos... que vivimos y trabajamos lejos, en Catalunya, y que junto con vosotros formamos parte de este pueblo perseguido durante tantos años, que hoy se levanta. Quiero hablar hoy, aquí, como una voz más en el marco de la Diada Nacional de Catalunya, para decir muy fuerte que nuestra lucha es la lucha de Catalunya. Que la lucha de Catalunya es nuestra lucha.

Muchos de nosotros no hablamos todavía en catalán, pero casi todos lo entendemos. Y quiero decir aquí que nos sentimos integrados al pueblo catalán, que todos los trabajadores, sea cual sea el acento de nuestra voz, formamos una sola clase trabajadora. A pesar de que el poder ha intentado utilizar el argumento del idioma para dividirnos, nosotros estamos hoy aquí para demostrar que no lo han conseguido. Y no lo conseguirán. En las pasadas elecciones hemos demostrado claramente que nos sentimos catalanes, votando masivamente a los partidos que tienen en su programa como punto principal la consecución del autogobierno de Catalunya. Queremos la autonomía porque de los millones que el Estado se lleva cada año de Catalunya, recaudando aquí y no invirtiendo, entre estos millones hay parte de nuestros ahorros, del fruto de nuestro trabajo. ¿Dónde van estos millones? Todos lo sabemos. No van a Andalucía, no van a Galicia, no van a las zonas deprimidas y pobres. Se quedan en los bolsillos de los grandes capitalistas que han hecho de Madrid la capital del centralismo económico y político más vergonzante.

Queremos la autonomía porque sabemos que sólo un gobierno nuestro nos podrá dotar de escuelas para todos, asistencia sanitaria digna y gratuita, equipamientos y servicios públicos suficientes, útiles, que terminen con la especulación. Queremos la autonomía porque será un paso importantísimo para todas las nacionalidades y regiones del Estado que la deseen. Sabemos que conseguirla costará mucho. Por eso salimos hoy a la calle. Por eso hoy, en todos

Carmen Jiménez va intervenir en el míting a la plaça Major de Banyoles el dia 10 de setembre de 1977 a Banyoles.

Fotògraf: Lluís Pau i Corominas.

Fons d'imatges de l'Ajuntament de Banyoles.

Carmen Jiménez dirigint la paraula als assistents en l'acte de commemoració de l'Onze de Setembre de 1977.

Al seu costat, Pere Feliu i Oliveras, Francesc Ferrer i Gironès i Jordi Xena.

Col·lecció Família Quesada Jiménez.

Capçalera de la manifestació del 10 de setembre de 1977 a

Banyoles. *Fotògraf: Lluís Pau i Corominas. Fons d'imatges de l'Ajuntament de Banyoles.*

los pueblos de Catalunya, el pueblo catalán se echa hoy a la calle para demostrar que la autonomía es el grito asumido por todos, la exigencia de que se cumpla lo que el pueblo ha votado.

Para terminar, quisiera recordar brevemente a todos los compañeros emigrantes que no han podido venir a Catalunya, sino que han tenido que ir mucho más lejos, a Francia, Suiza, Alemania, América... Ellos, compañeros de los pueblos oprimidos del Estado español, han de encontrar algún día un puesto de trabajo digno en sus tierras, unas condiciones de vida suficientes que acaben de una vez con la sangría humana que significa para el país su ausencia. Y esto sólo puede conseguirlo la verdadera democracia. Ellos lo saben bien y estoy segura de que están hoy con nuestra lucha. Por eso se perdieron un millón de votos de los emigrantes en las últimas elecciones, porque el gobierno sabía que estos votos no eran precisamente para él.

Y esta lucha por la democracia, lo repetimos una vez más, pasa en Catalunya por la lucha por el Estatut. Por el autogobierno. Sólo con la autonomía podremos conseguir una condiciones políticas, económicas y sociales dignas. Sólo con la autonomía de Catalunya y de todas las nacionalidades y regiones del Estado que la exigen, podremos conseguir una España libre y democrática, solidaria, en la cual cada pueblo sea dueño de sus propias responsabilidades.

¡Compañeros, no cederemos nunca en la lucha por las libertades de Catalunya! ¡Por la amnistía! ¡Por las libertades! ¡Por el Estatut de Autonomía! Visca Catalunya!”

Quan va acabar de parlar, recorda la Carmen, “*la plaça s’ensorra-va d’aplaudiments. No me’n vull ni recordar. Ni sé qui em va baixar d’allí de la tribuna. No ho sé...*” Acabat el míting, es va formar una manifestació i “*vam anar amb la bandera republicana, i jo anava al mig, amb Quim Fernández, el meu marit... fins a l’ajuntament*”.

Tal com explica Miquel Mir i Serra en la crònica dels fets que va aparèixer a la *Revista de Banyoles*,⁴ els crits que es van sentir a la plaça durant el míting eren els de “Volem l’Estatut”, “Sí, sí, llibertats i amnistia total”, “Suárez escolta, Catalunya està que explota”, “Catalunya és

4 Miquel Mir i Serra: “La Diada Nacional també a Banyoles”, a *Revista de Banyoles*, núm. 508 (segona quinzena de setembre de 1977).

la veu i el vot dels barris a l'ajuntament de Banyoles

Els nostres candidats

1: Angel Grabuleda i Oriol (Administratiu, President de l'Associació de Veïns de Guèlmo, Militant del P.S.C.) - 2: Emili Martínez i Vázquez (Secretari General d'U.G.T. a Banyoles) - 3: Joan Solana i Figueras (Catedràtic d'Institut, Independent) - 4: Xavier Vidal i Ginjaume (Psicòleg, Militant del P.S.C.) - 5: Eduard Planells i Sutrà (Afiliat a U.G.T.) - 6: Pilar Varo i Sanz (Director d'Institut a Banyoles, Independent) - 7: Josep Quesada i Morillo (Vicepresident de l'Associació de Veïns de Canaleta, Militant del P.S.C.) - 8: Lluís Martí i Soler (Vocal de l'Associació de Veïns de Mas Palau, Afiliat a U.G.T.) - 9: Pere Riera i Micaló (Militant de les Joventuts Socialistes de Catalunya) - 10: Jaume Cubarsi i Vilaseca (Delegat d'Empresa U.G.T.) - 11: Severí Rodríguez i Alvarez (Practicant, Afiliat a U.G.T.) - 12: Didac Garcia i Pérez (Militant del P.S.C.) - 13: Felip Caliz i Adamuz (Militant del P.S.C.) - 14: Pere Feliu i Puigdemont (Delegat d'Empresa U.G.T.) - 15: Martí Torrenà i Congost (Afiliat a U.G.T.) - 16: Caterina Noguera i Pujol (Infermera, Militant del P.S.C.) - 17: Miquel Martos i Carazo (Afiliat a U.G.T.) - 18: Josep Linares i Gavilan (Delegat d'Empresa U.G.T.) - 19: Jaume Fabregas i Colom (Militant del P.S.C.) - 20: Carme Jiménez i Madrigal (Militant del P.S.C.).

Programa electoral i candidatura del PSC-PSOE de Banyoles de les primeres eleccions municipals de 1979.
Arxiu Comarcal de Banyoles

ELECCIONES LOCALES 1979

CONCEJALES

Municipio de BANYOLES

Doy mi voto a la candidatura presentada por:

«PARTIT DELS SOCIALISTES DE CATALUNYA» (P.S.C.-P.S.O.E.)

- D. ANGEL GRABULEDA ORIOL
- D. EMILIO MARTINEZ VAZQUEZ
- D. JOAN SOLANA FIGUERAS - *Independiente*
- D. JAVIER VIDAL GINJAUME
- D. EDUARDO PLANELLS SUTIRA
- D.* MARIA DEL PILAR VARO SANZ - *Independiente*
- D. JOSE QUESADA MORILLO
- D. LUIS MARTI SOLER
- D. PEDRO RIERA MICALO
- D. JAIME CUBARSI VILASECA
- D. SEVERINO RODRIGUEZ ALVAREZ
- D. DIEGO GARCIA PEREZ
- D. FELIPE CALIZ ADAMUZ
- D. PEDRO FELIU PUIGDEMONT
- D. MARTIRIAN TORRENTE CONGOST
- D.* CATALINA NOGUER PUJOL
- D. MIGUEL MARTOS CARAZO
- D. JOSE LINARES GAVILAN
- D. JAIME FABREGAS COLOM
- D.* CARMEN JIMENEZ MADRIGAL

una nació”, “Catalunya unida mai més no serà oprimida”... Miquel Mir conclou la crònica dient que aquesta manifestació ha passat a la història de Banyoles, perquè per a molta gent va ser una de les primeres manifestacions públiques de la seva vida.

Juntament amb Dolors Terradas, que el mateix dia, una mica més tard, va parlar des del balcó de l'ajuntament, Carmen Jiménez va ser la primera dona que va prendre la paraula en un míting polític a Banyoles des dels anys de la República.

Els noms de José Quesada i Carmen Jiménez apareixen en les llistes del PSC en les dues primeres eleccions municipals, el 1979 i el 1983. En les primeres, José ocupa el lloc número 7 i Carmen va en darrer lloc, amb una voluntat de donar suport a la candidatura socialista. El resultat electoral, però, no fou favorable al PSC, que només va obtenir dos regidors. El nou alcalde, el primer elegit democràticament des de 1934, va ser Salvador Juncà. En les segones eleccions, celebrades el 1983, José i Carmen continuen en les llistes del PSC. El resultat electoral tampoc no va ser favorable als socialistes: Convergència i Unió va guanyar les eleccions i Pere Hernàndez va ser el nou alcalde.

Història d'una nena perduda

Les circumstàncies tràgiques de la seva infantesa, però, eren com una espina que duia a dintre i li feien mal, fins que un dia es va decidir a escriure la seva experiència. Va ser un exercici dolorós, però saludable. Els seus parents de Jaén van passar el text en suport informàtic, van imprimir un exemplar i el van enquadrar magníficament. La Carmen m'ensenya, orgullosa, l'exemplar únic, personal, de la *Historia de una niña perdida*. I no en té prou a escriure la seva experiència, sinó que també pinta dos quadres on plasma els seus records d'aquells dies terribles que va viure als vuit anys. Són dues composicions molt interessants, que expressen d'una manera ingènua i colpidora alhora, l'angoixa d'aquells dies de tensió i patiment, les escenes tràgiques que van marcar profundament la consciència d'una nena de vuit anys.

El llibre comença a córrer. La Carmen m'ensenya, amb emoció, els comentaris que ha rebut de gent que l'ha llegit. Els té guardats, amb cura, en una carpeta. Joaquim Fernàndez, per exemple, escriu: *“Carmen, quan s’ha viscut una experiència tan terrible com la teva, es pot comprendre la fortalesa d’esperit i l’indomable sentit de la justícia, del qual sempre has estat abanderada. Has ajudat a comprendre el sentir de la meua mare embarassada, travessant els Pirineus a peu per tal d’aconseguir que jo nasqués en un país lliure.”* Jaume Farriol, per la seva banda, comenta: *“Impressionant. Una experiència que mai no s’hauria de repetir. Un no a la guerra vigent i vital.”*

Fins que un dia, gràcies en bona part a les gestions de Jaume Fàbrega, l’Ajuntament de Banyoles va decidir editar aquest llibre. La Carmen recorda molt bé, amb agraïment, quan l’alcalde Bosch, en un dinar de Nadal al Casal dels Avis, es va interessar pel llibre, i l’emoció que va sentir quan li va dir que el publicaria.

No podem acabar aquestes notes sense evocar el record del seu marit, José Quesada, que va morir el 16 de setembre de 2005. La Carmen no ha pogut encara superar el dolor de la seva absència. La satisfacció de veure la seva obra publicada té una ombra: que ell no ho hagi pogut veure. Em sembla de justícia, per tant, dedicar aquest llibre al seu record.

JORDI GALOFRÉ

Carmen Jiménez amb el seu marit José Quesada. *Col·lecció Família Quesada Jiménez.*